купала

раскіданае
гняздо

Янка Купала.

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО

ДРАМА у 5-х АКТАХ.

ВІЛЬНЯ — 1919.

Выдаве́цтва Ме́нскага Камісарыяту Асьве́ты.

Янка Купала.

РАСКІДАНАЕ ГНЯЗДО.

ДРАМА у 5-цёх АКТАХ.

ВІЛЬНЯ — 1919.
ДРУКАРНЯ „ПРАМЕНЬ“

BIBLIOTEKA NARODOWA

Асобы выступаючыя ў драме.

ЛЯВОН ЗЯБЛІК, пажылы гаспадар, кульгавы, гадоў пад 50.

МАРЫЛЯ, яго жонка, нараклівая, але станаўкая кабеціна, замучаная жыцьцём, худая, гадоў 48.

Дзеці Зяблікаў.

СЫМОН, 24 г. Дужы і здаровы мужчына, у самым расьцьвеце лет. Горды і адважны. Знае сабе цану і верыць у сваю сілу і моц. Відаць з усяго, што ён трымаў гаспадарку ўсю ў сваіх руках. Зямля для яго ўсім чыста на сьвеце, і за гэту зямлю гатоў пайсьці на самыя страшныя рэчы. Калі з паднятай галавешкай ідзе ў сьвет, кажучы апошнія словы: „па Бацькаўшчыну!“ то здаецца, што гэта волат-асілак узьняўся з зямлі, каб цэлым сьветам здрыгануць.

ЗОСЬКА, 18 г. Кволая дзяўчынка, прanікнутая містычнасьцяй, мэлянхолічная якбы ад сьвету гэтага адарваная. Гаворыць, часта тое, што і сама добра не разумее, якбы ў экстазе ці ў поўсьне якім. Любіць яснату і кветкі. Душа ўражлівая, неадгадная. Ня можа пагадзіць акружаючага, будняга і трывожнага жыцьця з сваймі думкамі-снамі напоў дзяцінымі. Носіць беларускую вопратку.

ДАНІЛКА, 14 г. Разумны хлапец не па сваіх гадох, чамусьці лічуць яго скарэй за дурнаватага,

чымся за разумнага. Цікавіцца ўсім чыста, але часта неўпапад задае пытаньні. Яму ўсе патураюць мала зварочваючы на яго асобу ўвагі.

АЛЕНКА, 7 г. і ЮРКА, 6 г. Худзенькія, босыя, толькі ў кашульках дзеці. Ува ўсіх актах драмы найбольш нема паміж сабой гуляюць або сьпяць.

СТАРАЦ, гадоў пад 70. Абчэпаны торбамі. Відаць, што ўсе яго любяць і шчыра вітаюць. Дабрата і спакой б'е з яго твару. Крыху згорбіўшыся ад старасьці. Гаворыць проста, бяз лішняе жабрацкае жаласьлівасьці.

ПАНІЧ, гадоў 23, адзеўшыся папанску, ня брыдкі. Відаць, што многа аб сабе думае. Ходзіць з палачкай у руках, якой у часе гутаркі памахавае.

НЕЗНАЕМЫ, гадоў 35. Крэпячы мужчына. Вопратка на ім чорная, крамная. Гаворыць крыху з палачкай, з суважнай павагай, цьвёрда. Верыць у тое, што гаворыць, і ў голасе чутно, што не нагаварвае, а скарэй загадвае. З усяго відаць, што чалавек ён поўны ідэі, у якую сам верыць і якой хацеў-бы, каб цэлы сьвет напоўніўся.

ДВОЕ ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ.

Рэч дзеецца ў 1905 г. Першы акт у хаце, а рэшта чатыры—на руіне тае-ж самае хаты.

АКТ ПЕРШЫ.

Час каля Купальля. Паўдня. Хата Зябліка.

Марыля—хворая: то сядзіць, то ляжыць на ложку. Данілка на зямлі скрыпку майструе. Старац сівы як галуб, абчэпаны торбамі і з кіем у руках сядзіць на лаве.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — ДАНІЛКА — СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Так, так пані гаспадыня! Заўсёды бяда бяду вядзе́, але ніколі ня трэба здавацца. Ліха пераме́лецца і ўсё добра будзе. Калісь і мяне́ ціскалі няшчасьці з усіх бакоў, а цяпе́р... Э! Што казаць? — Жыву сабе́ і гора ніякага ня знаю. Торбачкі за пле́чы, кій сукаваты ў рукі і хаджу сабе́ як ні ў чым нябывала па дарожках—пуцявінках. Так, так, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ (гавора з трудом). Гэта-ж толькі падумаць, дзе́дка. Мала ўсялякага безгалоўя, а тут на! табе́ яшчэ гэта хвароба. Ле́та не за гарою, скора касьба пачне́цца, жніво, работы гібель, а ты ляжы тут прыкаванай да ложка, як пакутніца якая. Ляпе́й хай-бы ўжо сьме́ртачка прыйшла на маю галаву няшчасную, дык хаця-бы хаты не завалівала. Не так я вясну спатыкала і праводзіла, як мнѐ сёлета прыйшлося, ох, ня так, як і сам знаеш! (Кашляе). А гэты суд у майго з дваром... То-ж не давядзі ты Божанька! Гаспадарку ўсю змарнавалі,

да няма нічога дайшлі, і сягоньня ўжо ня ве́даеш чалаве́к, дзе заўтра сонейка прыдзецца сустрэціць. Ох, Божа ты наш справядлівы, за якія грахі цяжкія караеш ты нашу сяме́йку! Ах, як-жа цяжанька! Падай мне́ вады Данілка (Данілка падае́).

ДАНІЛКА. Праўду мамка кажа. Страшэнна нягодна жыць на сьве́це. Вось хоцьбы і мне́ такая бяда зрабілася: скрыпку старую, што была ў мяне́ ране́й, татка са злосьці паламаў, а цяпе́р і рабі што хочаш Пакуль-жа я новую такую змайструю... Ну, але затое калі і зраблю, дык вота-ж зайграю— цэлы сьве́т дзіву дасца!

СТАРАЦ. А гдзе-ж гаспадар ваш, пані гаспадыня?

ДАНІЛКА Тата пайшоў у двор прасіцца, каб яшчэ тр хі пачакалі і не выкідалі нас адгэтуль.

МАРЫЛЯ. Так, так. Сягоньня зыйшоў час наш выехаць, а мой нічога яшчэ сабе́ не прыстараўся

СТАРАЦ. Дрэнна, ве́льмі дрэнна, калі так выходзе. Свайго ня ме́ўшы—трэба ле́гчы спаць ня е́ўшы.

ДАНІЛКА. Вось табе́ дык добра дзе́дка: з аднэй хаты выкінуць дык у другую пойдзеш.

МАРЫЛЯ. Усё-ж да апошняга часу думалі, што за намі зямлю прызнаюць, тым часам наадварот выйшла.

СТАРАЦ. Так, так пані гаспадыня. Чалаве́к страляе. а чорт кулю носе.

МАРЫЛЯ. Мой-жа чалаве́к—каб вы, дзе́дка, бачылі: за апошні час як набраў сабе́ не́чага ў галаву, дык проста з розуму зыходзе. Учарне́ў, асунуўся, азыс, толькі таўпе́хаецца з кута ў кут, як сам ня свой. Баюся, дзе́дка, ве́льмі баюся, каб з ім, барані Божа чаго благога ня сталася.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН. (уходзе з тапаром і кладзе́ яго за лаву). Ці тата яшчэ не вярнуўся?

МАРЫЛЯ і ДАНІЛКА. Не, нямашака яшчэ.

СЫМОН. А дзе́дка ўсё госьціць у нас!

СТАРАЦ Але, сынку мой. З мамкай тваёй загаварыліся аб справах вашых хатніх. Як уважаю, то ня лёганькі будзеце ме́ць сёлетні гадок.

СЫМОН. Э! Нічога, дзядочак. Пакуль будзе хоць якая малая магчымасьць, то не дадземся жыўцом ваўку ў зубы. Палядзіш!

СТАРАЦ. Сьмѐла, сынку мой, варожыш. Можа і недасіся ваўку ў зубы, але жыцьцё бярэ ў свае́ лапы, ох, як бярэ! Не такія яшчэ дужыя і сьмѐлыя здаюцца на яго ласку і няласку. Так, так, сынку мой! Адвага наша — адно, а жыцьцё — другое, і найбольш ве́рх бярэ гэга апошняе.

СЫМОН. А мы з татам не папусьцімся, дык што-ж з намі гэта жыцьцё зробе?

СТАРАЦ. Тата ўжо ня дуж твой.

СЫМОН. Ну, то ў мянѐ сілы хопіць — за яго, за сябе́, за ўсіх нас.

СТАРАЦ. Дай Божа, дай Божа, каб табѐ гэтай сілачкі ставала да канца жыцьця. Бяда толькі, што сіла людзкая не заўсёды на дабро ідзѐ.

СЫМОН. Я і ня думаю з сваёй сілай у цемнякі, ці разбойнікі пайсьці.

СТАРАЦ. Не кажу табе́ гэтага, сынку мой, але маладасьць сваё права мае. Я сам быў маладым!

МАРЫЛЯ. Нічога яму дзѐдка не ўгаворыш. Ні такой падатлівай натуры ён у мяне́ ўдаўся. Хоць галавой наложыць, а свайго мусіць дапяць.

ДАНІЛКА. Сымонка, ты па мне́ пайшоў: і я хоць галавой налажу, а скрыпачку такі зраблю сабе́ новую!

СЫМОН. Які я ўжо ўдаўся, такі і буду, а свайго ў крыўду не папушчу, хоць-бы там сьве́т да гары нагамі перакуліўся. Бяда — часу няма ба́лей гаварыць аб гэтым. Пайду, можа тату сустрэну. Карціць мянѐ даве́дацца, што там яму ў двары сказалі.

ЗЬЯВА III.

МАРЫЛЯ — ДАНІЛКА — СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Ох, маці, маці! Высака твой сынок падымацца хоча, але каб нізка часам не зваліўся.

МАРЫЛЯ. Цяжанька мне́ з ім якую радачку даць. Змалку дзён такі: як толькі нарадзіўся, дык і то сябе́ паказаў: грудзе́й ня прыняў, так, без малака, качаўся. Я тады ў двор за мамку засталася.

СТАРАЦ. Гартаўне́йшы і выйшаў ён за тое. А ў двар͡э, кажуць, перамены цяпе́р вялікія пайшлі.

МАРЫЛЯ. Але, дзе́дка — пераме́ны. Як вярнуўся малады паніч не́дзе з далёкага краю, з навукаў, дык усё пайшло ўве́рх дном — усіх чыншавікоў сталі чысьціць. Не чакае, пакуль суды пакончацца, а напе́рад за ўсіх заставы кладзе́ і высяляе; з намі так сама выйшла.

СТАРАЦ. Ве́даю, ве́даю пані гаспадыня! Старыя парадкі раскідаюць па сьве́це, а новых, ле́пшых, не́шта ня відаць і ня відаць.

ДАНІЛКА. Як уважаю, то мусіць толькі я адзін новым парадкам на сваёй новай іскрыпцы зайграю

ЗЬЯВА IV.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

ЗОСЬКА (уходзе з кве́ткамі ў руках). Аа! Дзядочак к нам на госьці прыплёўся.

СТАРАЦ. Так, так, мая дачушка! Прыплёўся божым словам вас пахваліць; зараз дале́й паплятуся з тым самым.

ЗОСЬКА (падсаджаваючыся к старцу). Добра, што я дзе́дку тут застала: маю просьбу да цябе́.

СТАРАЦ. Слухаю, мая дачушка, слухаю. Хэ-хэ-хэ! Думаў, што я толькі ўсё мушу прасіць, ажно як бачу, то і ў мяне́ прасіць не́чага хочуць. Хэ-хэ-хэ! Яшчэ распане́ю з гэтакага гонару.

ЗОСЬКА. Дзе́дка заўсёды жартуе з мяне́, а я

толькі буду прасіць таго, чаго ўсе людзі цябе вечна просяць.

ДАНІЛКА. Ну, значыць прапала дзедава панства!

ЗОСЬКА. На, вось табе, дзедачка, кветак трошкі, а ты памаліся... за здаровейка...

СТАРАЦ. За чыё, мая дачушка: за татава, матчына, а можа?...

ЗОСЬКА (нахіляючыся к старцу, каб маці і Данілка ня чулі). Памаліся, дзедка, за здароўе нашага паніча

СТАРАЦ. Добра, дзетачка! Я за ўсіх малюсяза каго толькі просяць — і за жывых і за нябошчыкаў. Толькі вось, што я з тваймі гэтымі кветкамі рабіць буду?

ЗОСЬКА. Як будзеш, дзедка, у цэркаўцы, дык на абразок іх павесь.

ДАНІЛКА. Або к сваёй торбачцы прышпілі, каб харашэй выглядала.

СТАРАЦ. Праўда, сынку мой. Як прыгажэй будзе выглядаць, то можа і кідаць балей будуць.

ЗОСЬКА. Абы толькі не каменьнем, дзедка.

СТАРАЦ. Хэ-хэ-хэ. Усяк бывае, дзеткі мае, усяк! Хто хлебам, хто каменем, а кожны нечым ды кіне. (Зьбіраецца выходзіць).

МАРЫЛЯ. Ужо, дзедка, выходзіць ад нас?

СТАРАЦ. Ужо, пані гаспадыня, ужо! Не сядзіцца мне доўга на адным мейсцы. І так па капельцы ўсюды гора назьбіраеш чалавечага, ажно несьці цяжанька, а што-ж бы было, каб даўжэй заседжываўся у ваднэй хаце? Хэ-хэ-хэ! Шчасьліва аставацца! Слава Хрысту!

УСЕ. Слава! Слава! І на ўвекі вякоў.

ЗЬЯВА V.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДАНІЛКА.

ЗОСЬКА (садзячыся каля маткі на ложку). Мамачка, бачыце, якія прыгожанькія кветачкі?

МАРЫЛЯ. Бачу, бачу, хоць як праз се́тку: туман не́йкі ў вачох стаіць. Але дзе ты гэта лётаеш? Упыну на цябе́ нямашака ніякага.

ЗОСЬКА. Не сядзіцца мне́, мамачка, ў хаце: тут не́як так душна, дык я ўзяла і пабе́гла на сенажаць. Там хадзіла сабе́ каля рэчкі і кве́тачкі для цябе́ вось гэтыя рвала; ты-ж іх калісь, як здарова была, так любіла!.. Ах, мамачка, як цяпе́р хараша на сенажаці! Травіца зеляне́ецца, кве́тачкі цьвітуць, ой, як прыгожа цьвітуць! А вольхі над рэчкай так лісточкамі шалясьцяць, так шапацяць, як быццам штосьці дужа цікавае хочуць табе́ расказаць! Мамка, мамка! Ты здае́цца заснула? Ці чуеш, што я табе́ кажу?

МАРЫЛЯ. Чую, міленькая, чую, хоць у вушох шуміць, як у млыне́ якім.

ЗОСЬКА. Сонейка яснае сьве́ціць і грэе, ах, як сонейка грэе і сьве́ціць! А птушачкі пяюць аж заліваюцца! Так цёпла, так прыгожа на сьве́це! Мамка, а як табе́?

МАРЫЛЯ. Мне́, дзе́ткі, халодна і жудка.

ЗОСЬКА. Не гаварэце так, мамка, а то і мне́ робіцца халодна і жудка ад тваіх слоў... Ага! Нарвала, значыцца, я табе́ кве́тачкаў, падыйшла к рэчцы, нагнулася і гляджуся ў вадзіцу, як у люстэрку, як раз я другая там адсьве́чваюся. Заглядзе́лася гэтак, аж не́хта хапѐль мяне́ ў пояс! я ў крык, вырывацца, гляджу, аж гэта паніч з двара. І так стаў абыймаць мяне́ і цалаваць! Я стузянулася раз, другі і вырвалася. Але які ён прыгожанькі, каб мамка бачыла!

МАРЫЛЯ. Ве́дама, паніч! (У бок). Сваймі грудзьмі, што і яе́ выкарміла, а ён... (да Зоські). Не займайся ве́льмі з ім, дачушка.

ЗОСЬКА. Я ж нічога, мамачка. (Пауза). Ах, каб ве́дала, мамка, які я сон сягоньня сьніла?! Хочаш, дык я раскажу.

ДАНІЛКА. Раскажы, Зоська, раскажы! Бо і я-ж люблю ве́льмі сны сьніць. Толькі пачакай — я малых паклічу, хай і яны паслухаюць (выходзіць і цераз часіну варочаецца з Аленкай і Юркам).

ЗЬЯВА VI.

ТЫЯ- К і АЛЕНКА з ЮРКАМ.

ДАНІЛКА. (да Аленкі і Юркі). Ну, садзе́цеся, малыя! Толькі ціха будзьце! Зоська сон будзе расказаваць. (Аленка і Юрка садзяцца на зямлі каля матчынага ложка). Ну, пачынай, Зоська! Мы гатовы!

ЗОСЬКА. Здае́цца прыйшоў да нас у хату не́хта такі нязвычайны — на галаве́ ме́сяц, у руцсэ сонца трымае: прыйшоў ён і кажа: „Годзе вам тут сядзе́ць, годзе гібе́ць, хадзе́це за мной!“ Мы спачатку, здае́цца, перапужаліся, а пасьля нічога. Ен так добра на нас паглядзе́ў, аж быццам у вачох яго сьле́зы засьвяціліся. Сабраліся мы ўсе́ — ты, тата, я, Сымон, Данілка і малыя, ды пайшлі гэтак за ім кінуўшы і хату і гаспадарку ўсю сваю. Як толькі мы выйшлі — ён і кажа: „што-б там перад вамі, ці за вамі не рабілася — не аглядавайцеся назад, а йдзѐце за мной усё напе́рад, усё напе́рад!“ Ішлі мы гэтак, ішлі, ажно бачым — не́йкае кругом нас страшэннае балота: гадзіны, вужакі, сьліўні так і капашаць, як у гаршку якім...

ДАНІЛКА. Ай-я-я! Вужакі і сьліўні?!

ЗОСЬКА. Але нас крануць баяцца: ён усё іх сонцам адстрашавае, — толькі сыкаюць і выкручаваюцца. Мінулі мы гэта балота вужачае, ідзём,— ажно ўвыйшлі мы ў цёмны цямнюсенькі, дзікі ле́с. Ве́цер у галінах трашчыць і сьвішча, зьвяр'ё ўсялякае вые, зубамі ляскоча, на нас кідаецца...

ДАНІЛКА. Божухна! Зьвяр'ё ўсялякае. Вось жудасьць! Я, мусіць, памёр-бы там са страху.

ЗОСЬКА. Але крануць ня сьме́юць — ён і іх, — як вужак, — усё сонцам адганяе. Перайшлі мы гэты зьвярыны ле́с, ідзём — ажно ўсходзім на вялікае-вялікае поле пяшчанае — віхор толькі арэ ды баранує, ды толькі дзе-ня-дзе на полі гэтым тырчаць пасохшыя вольхі, ве́рбы, асіны. Па гэтым дзярэўі—з аднаго на другое—пералятаюць птушкі не́йкія чорныя, такія страшныя, жудасна і сказаць! Да нас падлятаюць, распускаюць капцюры,

раззяўліваюць глюгі, — здаецца разьцзерці і глынуць нас хочуць.

ДАНІЛКА. Ах, як страшна! Балазе, што хоць мяне ня глынулі.

ЗОСЬКА. Але нічога: яго—нашага павадыра— і сонца баяцца. Мінулі гэта поле птушынае, ідзём. Нарэшце затрымаліся ў тым месцы, дзе вясёлка спускалася. Тут ён ізноў так кажа: — „Ідзеце за мной сьледам па гэтай шматкалёрнай дарожцы!“ Мы ўзьдзівіліся, але што ты зробіш? — пайшлі. І падымаемся што раз выжэй, выжэй, мінулі хмары, вобалакі, аж да самых зорак забраліся, а там, па млечнай пуціне, з зоркі на зорку пераскаківаючы, цягнёмся далей; а зоркі хоць сьвецяцца, але не пякуцца: як па кветачках гэтых ступаем па іх...

ДАНІЛКА. А ўночы не калоліся гэныя зоркі?

ЗОСЬКА. І прыйшлі мы ў нейкую харошую краіну, якой я ў жыцьці ня бачыла, ня чула і ня сьніла. Зіхацістыя кветкі скрозь разсыпаны, як тыя зоркі, што мы ішлі па іх: сады нейкія нянаскія так цьвітуць, так цьвітуць, куды прыгажэй, як нашы вішні ды яблыны! На гэтых садох калышуцца птушкі райскія — пер'е іх, як брылянтамі ўсыпана і дыямэнтамі; а пяюць яны — міліён салавейкаў нашых так не патрапе. У садох па далінках рэчкі бягуць, а вадзіца так пераліваецца, як бы сонца ў тых шкелках, што мы бачылі пры падсьвечніках у цэркаўцы!.. Ідзём гэтым садам-раем, ды ідзём ажно калі паглядзім!.. Стаіць палац відам ня віданы, слыхам ня слыханы: увесь зіхаціць, якбы з самага сонца быў зроблены: сьцены залатыя-залатыя, а страха бліскучымі маланкамі пакрыта. Увайшлі мы ў гэны палац, азіраемся навокал, і што-ж? — На самым пачэсным месцы сядзіць сьвяты Спас, а каля яго Матка Боская, сьвяты Юр'я, Мікола і Ільля!

ДАНІЛКА. Навет Ільля і Мікола! Вось дык дзіва!

ЗОСЬКА. І шмат, шмат, усялякіх сьвятых меньшых і большых! Падыйшлі мы к Спасу, а ён,

добранькі, і кажа: — „годзе вам на зямлі пакутаваць, прыйшла ўжо пара са мной вам разам панаваць! Сьвяты Пётра, — тут паказаў ён на гэнага, што нас вёў, — будзе над вамі апеку мéць на векі вечныя“... (пауза).

ДАНІЛКА. Ну, а далéй, што было?

ЗОСЬКА. Нічога! Тут я прабудзілася.

ДАНІЛКА. Шкода, што мы там не асталіся. Там-бы можа і скрыпку памаглі скарэй зрабіць.

ЗОСЬКА. Мамка, ці ты ўсё чула? Ну, як па твойму: добры сон, ці не?

МАРЫЛЯ. Чаму ня чула. Добры сон, вельмі добры сон! Бог яшчэ на нас, як відаць, не забыўся, а я думала...

ЗОСЬКА. Вось і тата ідзé! (Уходзе Лявон і садзіцца за сталом. Аленка і Юрка выходзяць).

ЗЬЯВА VII.

МАРЫЛЯ-ЗОСЬКА-ДАНІЛКА-ЛЯВОН.

ЛЯВОН. Ну, што? Як маці?

ЗОСЬКА. Нічога! Мамка сягоньня якбы весялéй трохі.

МАРЫЛЯ. (закашляўшыся). Абач, і ты ўжо прыйшоў! Што-ж там чуў?

ЛЯВОН. Што чуў, што чуў?! Старую пéсьню: не адпускаецца. Сягоньня высяляць будуць: ужо хурманкі ў іх наладжаны.

МАРЫЛЯ. Такі сягоньня! А я і з ложка не магу зыйсьці. Якжа гэта будзе?

ЛЯВОН (з гаркатою). Нічога! Вынясуць, як княгіню якую. Не бядуй па гэтым.

ЗОСЬКА. А якжа будзе з пасéвамі? Ня-ўжо нам і пажаць не дадуць?

ДАНІЛКА. Вось цурная! Як жаць ня будзеш, дык мéньш работы будзе, а то ўжо і так па самыя вушы мнé гэта гаспадарка дадзéла: цягам рабі ды рабі!

МАРЫЛЯ Куды ж мы дзéнемся?

ЛЯВОН. Нікуды! У чыстае поле!..

МАРЫЛЯ. Можа да каго з сусе́дзяў можна было-бы перабрацца да часу. Не прасіўся?

ЛЯВОН. Прасіўся і маліўся. У вадных няма ме́йсца, другія баяцца: адвячаць яшчэ, кажуць, будзем; з судам і законам ня жарты.

ЗОСЬКА. Дык як, будзе, татка?

ЛЯВОН. Так будзе, як будзе! Ты, Сымон і Данілка служыць пойдзеце, а я з маткай вашай і з ме́ньшымі жабраваць пайду. Вось што будзе!

ДАНІЛКА. І я пайду жабраваць. Не хачу служыць.

ЗОСЬКА (глуха). Служыць пойдзем!..

МАРЫЛЯ. У жабраніну ісьці!.. Божа, Божа!

ЛЯВОН (якбы сам да сябе́). Служыць і жабраваць! Ха-ха-ха! Зяблікі служыць і жабраваць! Бацькі і дзяды жылі на гэтым куску зяме́лькі. Ве́чна думалі жыць. Чынш плацілі, талаку рабілі ў двор, як паншчыну якую; пасеку карчавалі, будаваліся .. ве́чна думалі жыці, а цяпе́р! . Цяпе́р сын і ўнукі служыць і жабраваць... гаспадарскія сын і ўнукі. Ха-ха-ха! (Ідзе́ к парогу, п'е́ ваду і ўзноў садзіцца).

МАРЫЛЯ. Я казала, што нічога ня выйдзе. Ці з багатым бе́днаму судзіцца? Пакуль з багатага— пух, то з бе́днага дух. Цэлыя вёскі такіх, як мы, з хат у поле вывозілі ад пасе́ваў, ад усяго дабра,

ЛЯВОН. А чаму стараве́ры выйгралі, хоць пазьне́й за бацькавага дзе́да ў Баркох пасяліліся? Чаму?

МАРЫЛЯ. Бо, відаць, для іх права другое.

ЛЯВОН. Ня ўсё роўна людзі?

МАРЫЛЯ (кашляючы). Усё роўна, ды мусіць ня ўсё роўна Але каб ня слухаў гэтага свайго адваката Клепатоўскага, то калі-б і выгналі, дык хоць гаспадарка асталася-бы, а так...

ЛЯВОН. А так прапала, ня ве́рнеш! На што дарма сабе́ і другім сэрца ад'ядаць.

МАРЫЛЯ. Жартачкі! Пяць гадоў судзіліся. Апошнюю карову і коніка сёлета прадаў. Апошнюю кароўку!

ЗОСЬКА. І маю цялушачку, што мамка аддала мне́ гадава́ць сабе́ на пасаг калісь...

ЛЯВОН. Што ўспамінаць, чаго ня ве́рнеш! Кожын па часе мае розум. Я толькі хаце́ў праўды шукаць. Ха-ха-ха! Здурэў і праўды шукаў! (Водзячы вачыма па хаце́ пасьля некаторае паузы, панура, тужліва). Дзе́дава хата састарэлася, як і ён, нябошчык, трэ’бала новую ставіць... З бацькам цягалі бярве́ньне... падарваўся стары, памёр... тады сам адзін мусіў кончыць... Цяжка было аднаму, але не́як даў рады, толькі нагу прыпсаваў, і хадзіць няма як роўна. (Глянуўшы ў вакно). З дзе́дам садок садзілі... Знаўся нябошчык як хадзіць каля дрэўцаў... сам уме́ў прышчэпляваць. Садок вырас З бацькам ужо кожнага Спаса ме́лі што сьвяньціць... З заме́лькай зжыўся, як з роднай маткай... Кожны каменьчык на полі і кожны кусьцік на сенажаці змалку ўжо знаў, як сваіх пяць пальцаў на руццэ... На гэтых гонейках пасьціў скаціну... араў, се́яў, касіў. А тут!.. Суд — вон выганяюць! Кінуць тую хату, скуль бацьку і матку на магілкі вывез. кінуць тое поле, дзе кожную скібіну потам крывавым скрапіў. Эх, эх! І я гэта маю дарма ўступіць адрачыся? Чалаве́к з зямлёй зрастаецца, як гэта дрэва: ссячы дрэўца — засохне, адбяры ў чалаве́ка зямлю — згіне.

ДАНІЛКА. Дык хай-бы татка купіў ад двара.

ЛЯВОН. Купіў, купіў! А закон пазваляе такім як мы купляць? А чынш плацячы, я ня выкупіў гэту зямлю? Ды што ты знаеш...

МАРЫЛЯ (як-бы праз сон). А цяпе́р—на бадзяньне, на ве́чныя мукі, зьдзе́кі, на бадзяньне ве́чнае!.

ЗОСЬКА. Служыць ісьці ў чужую хату, да чужых людзе́й. У няволю ісьці!

ЛЯВОН (глуха). Чым я вінен? чым я вінен? Што любіў гэту зямлю, гэту родную нашу!.. За тое вінен я? За тое любіў яе́, каб яна мсьцілася нада мной, над намі і ў сьвет гнала... Ха-ха ха! Зямля гоне тых ад сябе́, што з ве́ку ў ве́к сьве́ньцяць яе́ сваёй крывёй гарачай і потам салоным!

І за што? за што? (Зьве́сіў галаву і ня ўзнак уціраė сьлёзы).

ЗОСЬКА (падходзе і гладзе па галаве́ бацьку). Не марыкуйце ве́льмі, татачка! Кіньце ве́льмі бядаваць! Ня згінем на сьве́це... Што ж рабіць? Не́якжа ды будзем жыць. Не маркоцьцеся, татачка. Я сягоньня сон добры сьніла.

ЗЬЯВА VIII.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН (убягаючы). Тата! Чаго сядзіш? Дворныя сохі гародніну і пшаніцу заворваваюць!

ЛЯВОН. Няхай завораваюць! Іх зямля — іх права.

МАРЫЛЯ (кашляючы). Дайце мне́ вадзіцы! душна мне́! (Зоська падае́ вады, падтрымлівае матку — тая п'е́).

СЫМОН. Калі іх зямля, то няхай зьядуць яе́, але дабро наша — мы се́ялі!

ЛЯВОН (наругаючыся). Мы се́ялі, а людзі жнуць ну дык што-ж табе́ з гэтага прыбудзе што, ці ад будзе? Га?

СЫМОН. Тата сваймі судамі гаспадарку ўсю прасудзіў, а цяпе́р апошняе двару на зьдзе́к аддаў!

ЛЯВОН. Не я аддаў, а зямля сама сябе́ аддала ім на зьдзе́к. Я, ты, пяты, дзесяты штосьці ёй не ўгадзіў, ну, дык і чу́раецца сваіх дзяце́й.

СЫМОН. Але нашае працы яна ня чураецца. І мы затое павінны бараніць яе́ ўсёй сваёй сілай.

ЛЯВОН (насьме́шліва). Ха ха-ха! Будзе бараніць тэй сілай зямлю ад людзе́й, што тая-ж зямля і тыя людзі даўно гэту сілу забралі ад яго! Рузумненькі — няма чаго сказаць!

СЫМОН. У таткі забралі, але ў мяне́ яшчэ не пасьпе́лі, і ў мяне́ хопіць моцы ў крыўду ня дацца, я і ня дамся! (Хапае з-за лавы тапор і хоча бе́гчы, бацька адбірае).

ЛЯВОН. Ані мне́ важся чапаць іх! А не, то сваёй-жа рукой заб'ю цябе́ гэтым тапаром!

СЫМОН. Я свайго толькі буду бараніць!

ЛЯВОН. Тапаром?

СЫМОН. Хоць-бы і сваёй галавой! Хто-ж мнé забароне? (Тузаюцца).

ЗОСЬКА (разбараніваючы і цалуючы рукі Сымона). Кінь, Сымонка! Ня йдзі проці волі бацькі! Што ты там адзін зробіш? Мамку хворую толькі перапужалі.

ДАНІЛКА. І мянé напалохалі. Пакіньце! Што вы малыя дзéці — гэтак тузацца?

ЛЯВОН (да Сымона). Пушчай, разбойнік, тапор. (Вырывае).

СЫМОН. Эх, тата, тата! А што нас чакае, як мы гэтак будзем папускацца?!

ЛЯВОН (апусьціўшыся на лаву. Панура). Трэба праўды шукаць не тапаром, а розумам. Дзéд твой ня мéў розуму, я ня маю, але ты яго май, каб з часам цябé і тваіх дзяцéй не ганялі гэтак, як сягоньня.

ЗЬЯВА IX.

ТЫЯ-Ж і АЛЕНКА з ЮРКАМ.

АЛЕНКА і ЮРКА (убягаюць у хату, уціраючы кулакамі сьлёзы). Тата, тата! Нéйкія людзі страху з нашае хаты зьдзіраюць!

ЛЯВОН Няхай зьдзіраюць! Ня вашае дзéла!

ЗОСЬКА. Я пайду, папрашу іх, можа...

ЛЯВОН (з сілай). Ня трэба! Ня йдзі! Годзе ўжо бацька твой сьпіны нагнуўся і парогаў наабіваў. Я сам вінен і за ўсіх вас адвéт панясу перад людзьмі і перад Богам. Трэ'было мнé ў сваім часе выехаць з гэтае хаты і не чакаць, пакуль аж прыдуць выкідаць. А цяпéр... сам сабé яму выкапаў сваймі рукамі! (Пасьля некаторае паузы). Так, так, сам сабé яму глыбокую выкапаў... Бяз часу прыходзіцца ў яé лéзьці. Згіненьне якоесь прыступае і душыць мянé з усіх старóн... У вачох цёмна робіцца... думкі туманяцца.. Штосьці горла сьціскае, дыхнуць не дае. Гара нéйкая навалілася на плéчы

і цісьне мяне́, як каменем усяго прыгнятае, а зьвяр'ё не́йкае абсядае і на косьці мае́ трухлявыя ласіцца. (Як паме́шаны). Дзе я? Што я? Цёмна, страшна кругом!... (Чуваць трэск над хатай, сыпецца пясок). Во, Во! З не́ба пясок сыпецца, а можа гэта зоркі нашы валяцца, што павядуць нас па сьве́це з кіем жабрачым? (Прыглядаючыся трывожна). Не! Не! гэта ня зоркі, а жывы пясок, што я на хату цягаў на сваіх плячох... О, мой пясочак, залаты пясочак! Я цябе́ цягаў на вышкі, у гару, а ты мяне́ ў нізе на вѐкі ве́чныя засыпеш. Сыпся! буйным градам сыпся!.. (Як-бы збудзіўшыся). Але што я гэта гавару? Што я маруджу? Трэба йсьці хутчэй, каб выгадне́й прыгатавацца ў вялікую вандроўку! (Трэск і відаць праз адчыненае вакно, як валяцца салома і канцы пале́ньня з страхі. Але́нка і Юрка туляцца з страху да Зоські). Вы тут пасядзе́це, а я пайду і мігам прыладжу ўсё к дарозе. Трэба мягчэй намасьціць для маці калёсы, бо яны-ж не дагадаюцца. На чужой павозцы ваша маці выедзе сягоньня, як пані, з сває́ хаты! (Абмахнуўшы рукавом сьлёзы; выходзячы). Ня выходзьце з хаты, пакуль я не вярнуся.

ЗЬЯВА X.

ТЫЯ-Ж без ЛЯВОНА.

ДАНІЛКА. Які гэты тата сягоньня не́йкі як не пры сваім розуме.

СЫМОН. Я думаю! Гэта-ж не жартачкі! — ад усяго адпрэччылі і рук няма за што зацяць. Кожны з розуму зойдзе.

МАРЫЛЯ (як-бы праз сон). Вады мне́ дайце! (Зоська падае́. Пауза).

ЗОСЬКА. І што мы будзем рабіць?

СЫМОН. Зараз тата ве́рнецца, дык не́шта будзем рабіць. Добра што хоць вы ў мяне́ тапор адабралі, а то забіў-бы каго, і ў вастрозе прыйшлося-б гніць

ЗОСЬКА. Не рабі гэтага, братачка! Тата стары, мамка хворая, гэтыя — малыя яшчэ, дык што

яны ўсе́ пачнуць без цябе́ і мяне́? А так, пойдзем служыць, будзем як колечы памагаць ім з апошняга.

СЫМОН. Але! Трэба памагаць. Трэба пачынаць новае жыцьцё. І я яго пачну. Яшчэ мы знойдзем зямлі ў сваёй старане́ і яшчэ мы хату адбудуем на сваім загоне! Я добра прыглядзе́ўся, як людзі жывуць, і добра надумаўся як трэба жыць. Тата праўду сказаў, што трэба розумам ваяваць, а не тапаром. І я розумам буду ваяваць і другіх вучыць да гэтае вайны. Годзе крыўды, годзе няпраўды! (Вялікі трэск над хатай).

ЗОСЬКА (спужаная). Ах! Каб хаця нас без пары хатка не пахавала?

СЫМОН. Ня бойся! Гэта толькі з крокваў закот зьдзіраюць. Пакуль нас адгэтуль ня выпрасяць — столі чапаць ня будуць. Ды тата-ж на дварэ: бача, што там робіцца...

ДАНІЛКА. А я ўсё такі пайду адгэтуль на кожны выпадак. Каб іх паляруш! іскрыпку не даюць спакойна рабіць. Пойдзем, малыя. (Забірае Аленку і Юрку і выходзе).

ЗЬЯВА XI.

МАРЫЛЯ — СЫМОН — ЗОСЬКА.

МАРЫЛЯ. Памажэце мне́ з хаты выйсьці, а то страшна!..

СЫМОН. Зараз, мамка, зараз!

ЗОСЬКА. І мне́ не́як жудка! Ды яшчэ гэты тата не́дзе задлякаўся!

СЫМОН. А на мяне́, ве́даеш з кожнай мінутаю не́йкая рызыка находзе. Здае́цца, нічога на сьве́це цяпе́р не баюся. Хоць-бы зямля тут разступілася, дык ня спужаўся-бы і ў вапраме́тную скочыў! Дый праўда. Падумай, сястрыца, чаго нам баяцца? Зямлю ад нас адабралі, хату нашую раскідаюць, астаёмся мы, як пасьля пажару, — толькі ў вопратках. Дык што-ж мы такія значым на сьве́це і што нас за жыцьцё чакае? Без зямлі, без сваé хаты, чалаве́к што шалёны сабака — адна

цана: ні яму прыстаньня, ні яму скарынкі хлеба, ні яму добрага слова!.. Будуць зьдзекавацца, ганяць, пакуль ня ўгоняць у якую процьму, з якое і выхаду павек сабе ня знойдзе. А так-раз канец усяму! (Трэск). Што-ж? Вярніся, хатка; Хутчэй вярніся! Забівай усіх, на сьмерць усіх забівай! Досіць бадзякаў і бяз нас на белым сьвеце: — галодных, паднявольных па вёсках, а п'яніцаў і жулікаў па гарадох! Вярніся, хатка!.. Абымі нас сваймі дзераўлянымі рукамі, як абымае перад ястрэбам сваіх дзетак крыламі галубка. Прытулі нас, хатка, і сагрэй! Бачыш, як цёмна і страшна! Ха-ха-ха! Хата ня валіцца. Дзерава ляпей жалее нас, як людзі жывыя, як з сэрцам і душою людзі!

ЗОСЬКА (Глядзіць на Сымона перапалоханымі вачыма). Сымонка! Не гавары так, братка! Мне страшна робіцца ад тваё гэткае гутаркі. А тут тата не варочаецца... Каб скарэй гэта ўсё скончылася. Неспакойна мне, каб хаця з ім што кепскае не прылучылася?

ЗЬЯВА XII.

ТЫЯ-Ж і ДВОЕ ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ.

АДЗІН з людзей. Чаго сядзіцё? Бацька павесіўся!

ЗОСЬКА (кінуўшыся з хаты). Ах, Божа мой, Божа! Такі даканалі старога!

МАРЫЛЯ (хоча зыйсьці з ложка і валіцца на зямлю). Сымонка, памажы мне! (Сымон сядзіць на адным мейсцы і злорадасна пазірае. Людзі падходзяць браць ложак).

СЫМОН (хапае тапор і падбягае к ложку; заціснуўшы зубы). Толькі паважцеся што колечы крануць з хаты!!!

ЗАСЛОНА.

АКТ ДРУГІ.

Сцэна прадстаўляе раскіданыя будынкі: тырчыць шульле, печ; валяецца бярвеньне, латы, салома, хатняя абстаноўка. У глыбіне сцэны — сад, бліжэй к рампе стаіць адно дзерава, непадалёк ад яго ў непарадку: стол, лавы, табурэткі. Дзеці (Аленка і Юрка), — як-бы перапужаныя, гульня ў іх ня клеецца. Час — у два тыдні пасьля першага акту. Перад захадам сонца.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ-ДАНІЛКА-ДЗЕЦІ.

ДАНІЛКА (прыбіваючы абраз да дзерава). Ну ўжо, мамка, усё гатова! Давёў у парадак хату, як ляпей быць ня можа, навет Божаньку павесіў, каб было перад кім маліцца. А цяпер мушу за сваю работу брацца. (Садзіцца воддаль і майструе іскрыпку).

МАРЫЛЬКА (апускаецца на зямлю і прытуліваецца к дрэўцу). Эх, дажыліся, Божухна, Божухна! Ня вісіць твой абразок у хатачцы на пачэсным куточку, а тут — на гэтым дзераве, сярод гэтае руіны. Як сірата, вісіць твой абразок тутака. Дождж яго будзе мыць, сонейка паліць, вецер хістаць, як тэй бярозкай у полі хістаць. Патапталі, Божухна, вярбу тваю сьвянцоную, пакрышылі тваю сьвечку грамнічную. А мы, служкі твае верныя, сядзім тут, як пагарэльцы на папялішчы, і сонейка твайго яснага за сьлязьмі ня бачым. Ох, ох! Людзі твайго

сонейка ня бачаць, праўданькі тваé ня бачаць, голасу твайго ня чуюць. Асьвяці ты—Божа, душу маю грэшную, не пакінь майго ўдовінага сіроцтва, — пашлі мне сілачкі гэтых малых выхаваць! Укрый іх ад галоднае і халоднае сьмерці, і ад благіх люцзéй укрый іх, Божа!

ДАНІЛКА. Мамка, мамачка, не галасéце гэтак, а то аж мне на сьлёзы зьбіраецца, як пагляджу я на цябé!.. Шкода таты, вéдама, што шкода, але што-ж ты зробіш? Дык не бядуйце, мамка! Я не задоўга ўжо йскрыпку сваю скончу і так тады зайграю, так зайграю, што ўжо нікому з нас так галасіць не захочацца! А цяпéр ляпéй будзем аб чым іншым гутарку вясьці. Мне як вéльмі сумна зробіцца, што йскрыпка не ўдаéцца, дык я тады сам з сабою гутару і гутару... Ну, што-ж бы такое? Э! трудна нéяк і да розуму прыйсьці. Ага! Вось скажэце мне мамка, чаму гэта так даўно тату не хавалі? Усё ніяк дагэтуль не сабраўся папытацца цябé аб гэтым.

МАРЫЛЯ. Не хавалі, бо так трэба было, — сьлéдзтва рабілі. Закон, бачыш, такі ёсьць: як хто сам праз сябé памрэ, дык датуль ня можна хаваць, пакуль ня дойдуць, як і праз што ён душой загавéў.

ДАНІЛКА. Ага! Вéдаю цяпéр. Значыцца, як і я памру, дык ня будуць датуль хаваць, пакуль не давéдаюцца ў мяне, на што я памёр. А-а-а скажэце мне, мамка, на што гэта людзі родзяцца, каб пасьля ўміраць? Бо-ж, я думаю, не вялікі цымус ляжаць засыпанаму зямлёй.

МАРЫЛЯ. Гэтак ужо Богам устроена на сьвéце. Нічога не парадзіш.

ДАНІЛКА. Не самавітае, як так, гэтае ўстройства. А ці праўда, мамка, што ёсьць такая старонка, праз каторую плывуць крыніцы з жывой вадою. Кажуць, калі напіцца таé вадзіцы жыватворнае, дык чалавéк ніколі ня ўмрэ.

МАРЫЛЯ. Можа і ёсьць. Хто ж яго вéдае? Але яшчэ таé крыніцы ніхто ня бачыў і ня піў з яé, бо каб хто-нéбудзь піў, то хоць адзін чалавéк

жыў-бы і жыў на сьвéце больш, як усé людзі жывуць, а так няма: усе як ёсьць рана - позна умíралі, уміраюць і ўміраць будуць. Такая ўжо воля Боская.

ДАНІЛКА. Але ўсё такі жывая вада ёсьць, як сабé, мамка, хочаш! Бо і на што-ж бы ўсе так аб ёй гаварылі? Як я выpacту такі вялікі і дужы, як наш Сымонка, тады пайду з сваёй іскрыпачкай шукаць гэнае крыніцы, а як знайду — сам нап'юся і вас усіх пачастую, і будзем мы жыць і жыць, аж пакуль не памром!

МАРЫЛЯ. Ну, і дагаварыўся! (Пауза).

ДАНІЛКА. Растлумачце мнé, мамка, на што людзі хаты будуюць, а пасьля іх самі-ж раскідаюць?

МАРЫЛЯ. Будаваць, то самі будуюць, а раскідаюць ня людзі, а іхняя нядоля горкая раскідае.

ДАНІЛКА. Цікавасьць, што гэта такая за паня-горкая нядоля? Для яé мушу пашукаць такое вады, ад каторае яна, як вып'е, дык адразу памрэ. Але, папраўдзе кажучы, калі так нядоля раскідае тое, што людзі будуюць, дык на што-ж зусім будаваць? Гэта-ж даліпаначкі, мчé шмат ляпéй і выгаднéй вось цяпéрака на гэтым ламацьці бяз сьцéн і страхі, як было ў хаце! Калі сядзéў я ў хаце і майстраваў сваю скрыпачку, то мнé здавалася, што я сяджу ў нéйкай клéтцы, адкуль і вырвацца трудна будзе ў сьвéт. А тут — ані воднае загарадкі! Ляці сабé куды хочаш, як птушка, і ўсё такое. А гэтая вялікая страха зьлéпленая з нéба, куды прыгажэйшая, як была наша - саламяная. (Пауза). Ну, вось адна дошчачка як-бы і гатова, цяпéр будзем рабіць другую. Што-ж гэта я хацéў яшчэ папытацца? Ага! Успомніў! Скажэце, мамка, ці далёка гэта канéц сьвéту? Кажуць, міль сто пэўне будзе ад нас, калі не балéй?

МАРЫЛЯ. Канéц сьвéту там, дзе канéц шчасьцю людзкому.

ДАНІЛКА. Э-э! Мамка так гаворыш, што і сам пісар не разьбярэ.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

МАРЫЛЯ (да Сымона, глуха). Ужо ты вярнуўся? Пахавалі? Можа на могі...

СЫМОН (садзячыся, панура). А як-жа!.. пахавалі, толькі не на могілках... не пазволілі! За магілкавым плотам пахавалі. Тут паміж жывымі, ня было яму мейсца—ня стала яму прыстанішча і паміж нябошчыкамі. Самагуб!.. А спытайцеся, хто яго давёў да гэтага самагубства?!

МАРЫЛЯ. Нічога, дзеткі, не парадзіш. Грэшнай сьмерцю памёр—мусіць пакутаваць.

СЫМОН. Пакутаваць! пакутаваць! Гэта вечная пакута толькі чалавека на зьвера перарабляе, дзічэць прыходзіцца, як цемняку якому. Што яна, гэта пакута, са мной зрабіла?! Я сам сябе не пазнаю. Калі кідаў сягоньня на бацькаў труп зямлю, то мне здавалася, што гэтым жвірам чырвоным засыпаю самога сябе, сваё шчасьце, свае леты маладыя; засыпаю Бога, людзей, цэлы сьвет; здавалася, усё чыста хаваю на векі вечныя ў сьцюдзёнай магіле.

МАРЫЛЯ. Нічога, сынку! гэта пяройдзе, гэта толькі жаль вялікі праз цябе гавора. Ведай, што яшчэ ня ўсё і ня ўсіх ты пахаваў: асталіся ў цябе я, браткі і сястрычкі твае — імі і з імі ты мусіш жыць, і павінен жыць. Цяжанька цяпер табе, — ды і каму з нас сягоньня тут лёганька, — але што чыніць. Памучымся які месяц — другі, прыдаўлены сваім сіроцтвам і адзіноцтвам; месяц— другі будзеш снаваць, як тапельнік між жывымі, не знайходзячы сабе прыстанішча, а там, за які гадок, як зацьвітуць на вясну першыя кветкі над бацькавай вечнай пасьцеляй, — зацьвітуць краскі і ў цябе на душы і на сэрцы, сьветлыя краскі ціхага спакою і журбы сьвятой. Будзеш далей жыць і шукаць шчасьця на сьвеце.

СЫМОН. Кветкі! шчасьце! Паганыя ногі патопчуць кветкі на бацькавай магіле, як і яго самога ў зямлю затапталі; а шчасьце — каб як

глыбока захаваў у сабе, — то табе яго збэсьцяць, без ніякае літасьці збэсьцяць! Нячыстымі рукамі будуць капацца ў душы, пакуль ня вырвуць з яе гэтага шчасьця і ня кінуць яго пад ногі і ня раздавяць. (Пауза).

МАРЫЛЯ. Усё-ж такі, як-бы там сабе ня было, а нам трэба думаць, як далей жыць. Паняволі мусім сабе даваць якую раду. Гэтага, сынок мала, што ты загадаў перацягнуць сюды ламацьцё з поля. Грызьці яго ня будзем.

СЫМОН. Што-ж, мамка, ізноў да таго мяркуець, каб ішоў туды, да іх, ласкі прасіць?

МАРЫЛЯ. А хоць-бы і так, то што-ж там вельмі такое?

СЫМОН. Я ўжо мамцы ад першага дня казаў і цяпер тое кажу: не пайду туды і вы ўсе ня пойдзеце. Аднаго кроку ў той бок ня дам, і адгэтуль не саступлю. Магіла татава стала веквечнай перагародкай паміж імі і намі, і не зністожыць яе сіле чалавечай! Гора таму, хто першы пераступе гэты насып магільны над сваім родным, працягне рукі к ім і пойдзе з імі! Ня доўга будзе хадня побач з імі. Бо яны, калі сэрца ня вырвуць і душы ня збэсьцяць зусім, то хоць вочы асьлепляць і пусьцяць блуднымі сьцежкамі на вечнае бадзяньне, на вечны зьдзек і паніжэньне. А свае на такога будуць тыкаць пальцамі і шаптаць асьцярожна: „адступнік, душапрадавец! Бацькаву магілу паражаргаў, каб у іх зладзейскія рукі лізаць!“

МАРЫЛЯ. Але ты бяз іх не абойдзешся. Рана — позна мусімісьці к ім... па работу, па хлеб...

СЫМОН. Дык што-ж, калі я з мусу і пайду, як слуга іх, як нявольнік, але не па сваей добрай волі — як іх падлыжнік і завушнік? Праца мая, нявольніка, дол толькі ім глыбейшы выкапае, а хлеб сьпечаны нявольніка рукамі ядам абернецца ў зубах іх. Але цяпер... цяпер ніяк к ім не пайду, хіба вяроўкамі пацягнуць, калі ёсьць на сьвеце такія вяроўкі моцныя. Там, над бацькавай магілай

зарок сабе́ даў жывым ня зыйсьці з гэтага ме́йсца, з гэтага нашага разграбленага гнязда, дзе татавы ногі расу сьцюдзёную таптали, а вочы яго шукалі на не́бе зоркі свайго шчасьця. І ня зыйду, і ня ўступлю, хай б'юць, рэжуць, катуюць!..

ДАНІЛКА. Э! часам і без вяроўкі ў пятлю ле́зуць, як ліха прыпрэ.

МАРЫЛЯ. Супакойся, Сымонка! Пакіньма цяпер аб гэтым гаварыць. Можа е́сьці хочаш? Есьць трохі пѐчанай бульбы. (Дастае́ кийком з папялішча бульбу).

СЫМОН (ядучы). Зье́м, чаму ня зье́м? Ад самага раньня нічога ў губе ня мѐў. А работы шмат было: сам мусіў яму выкапаць—ніхто не хапе́ў памагчы, бо, кажуць, для вісельніка страшна дол капаць. Ну, няхай ім будзе страшна. Але я ве́даю — ня страх тут быў прычынай, а тое, што мы ня маем чым заплаціць і чым пачаставаць, ня маем за што даць ім гарэлкі, накарміць салам... Не хаце́лі, і ня трэба! Бяз іх сядзем за жалобным сталом. Ха-ха-ха! Няма чаго сказаць — багаты стол: бульба і вада, вада і бульба!.. Памінкі па родным бацьку, па гаспадару з гаспадароў! Памінкі на раскіданай хаце, на здратаваных пасе́вах, па сумле́ным жыхару, па шчырым сяўцу! Што-ж? да касьбы і жніва трэба ладзіцца, да вялікае касьбы і жніва! (Кідае бульбу са злосьцяй). Яда ў горла ня ле́зе — колам становіцца.

ДАНІЛКА. А ты вазьмі ды вадой прагані, або дай, я табе́ ў пле́чы пастукаю Мне́ як засядзе кусок у горле, дык мамка як стукне,—глядзіш, кусочак і паляце́ў куды трэба.

МАРЫЛЯ (да Сымона). Дзе Зося? Чаму яна з табой разам ня прыйшла?

СЫМОН. Дзе Зося? дзе Зося? У яе́ пытайся, а не ў мяне́, куды яна прападае? Пайшла з магілакране́й за мяне́, дык павінна была і ране́й прыйсьці.

МАРЫЛЯ. Каб хаця не заблудзіла дзе? Чаму ты адну яе́ пусьціў? Далёка тут да няшчасьця.

СЫМОН. Да няшчасьця мо' і недалёка: заблудзіць не заблудзіць, калі сама гэтага не зажадае. Але яна ўжо сапраўды блудзіць ад першага дня бацькавае сьмерці. Мамка хвора і даверчыва, дык ня бачыш нічога і ня чуеш, а я ўсё бачу і чую. Паляцела перш ад мяне з магілак, каб у двор заляцецца—на панічовы гібкі стан падзівіцца і, як сучка, каля ног яго паласіцца.

МАРЫЛЯ. Скуль ты гэта ўзяў, каб Зося... Зоська... мая дачушка?..

СЫМОМ. Так, так Зоська, твая дачушка, а мая сястрычка родная, у двор да паніча бегае, уся аколіца аб гэтым як у бубен б'е. Я ўсё ня верыў, пакуль сам не пераканаўся: заўчора ўсю ноч там прападала. Я відзеў, але маўчаў, бо яшчэ тата быў не пахаваны, не хацеў пры нябошчыку аб гэтым новым нашым няшчасьці казаць і калатню падыймаць.

МАРЫЛЯ (жаласьліва). Зоська... мая Зосячка... Вушам ня верыцца. Прыпамінаю: у той дзень, як выкідалі, яна прыбегла і казала, што там, ля рэчкі... Ці-ж быць можа?... Зоська... Зоська...

СЫМОН. Хэ-хэ-хэ! Крамная скура, размасьленыя вочы, лісьлівае сьлінявае зюзюканьне, бязсорамныя ў кутку пацалункі—вось вам і палопка, у каторую простая дзяўчына валіцца, зрэнкі заплюшчыўшы. Без вялікіх коштаў і торгу мае сабе бязчэльны самалюбнік удаволь сьвежага і здаровага тавару ў нашай цёмнай прастоце. А плаціць за гэты тавар разьбітым шчасьцем, апаганенай славай і паскуднымі хваробамі... Зоська.. Зоська... Ці-ж яна ў іх першая, або апошняя?...

ДАНІЛКА. Ты мусіць яшчэ не адпусьціўся на іх за тое, што яны адбілі ў цябе тваю Кастусю Дударышку, каторую пасьля таго, як бусел прынёс ёй малое, дык і яны прагналі, і ты прагнаў.

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

Зоська босая, але старанна прычасаўшыся і адзе́ўшыся. Увыйшоўшы, не́йкі час стаіць у няпэўнасьці, трымаючы штось пад хвартухом. Гаворыць ні-то баязьліва, ні-то вінавата; часам сьлёзы дрыжаць у яе́ голасе).

СЫМОН. Прыйшла такі на нач! Што-ж гэта табе́ зрабілася?

ЗОСЬКА. Чаму ты так гаворыш, братка? Ці-ж я калі-нёбудзь начавала дзе інначай апрача свае́ хаткі, або цяпе́р не начую кожную ноч на гэтым ламацьці?

СЫМОН. А заўчора, дзе ўсю ноч прападала? Думаеш ня ве́даю!

ЗОСЬКА. Нічога ты, браток, ня ве́даеш, ох, як нічога! Мнѐ так сумна і страшна зрабілася, што тата ляжаў тут непадалёк не пахаваны і такі жудасны з гэтай вяроўкай на шыі, што я ня вытэрпела і, як учадзеўшы, у поле пабе́гла. І ніздзе́ не начавала, ніздзе́, усю ночку на полі блудзіла. Нічога благога не рабіла, каб я так шчасьцейка свайго не аглядзела!

МАРЫЛЯ. Не кляніся, дачушка! На што?... Ня трэба!

СЫМОН. А чаму сагоньня ў пару ня прыйшла з магілак? Чаму?

ЗОСЬКА. Сягоньня?.. з магілак?.. Так сабе́!.. Зайшлася на мінутку да цёткі, што служа з дзядзькам у дварэ... Такая не́йкая нуда ў дарозе агарнула, што не магла стрымацца і зайшлася.. Ды вось нам яна — цётка — пазычыла трохі сала і хле́ба. Кажа: „У вас сягоньня памінкі па тату, дык хоць павячэраеце на здароўейка“. (Дастае́ прыне́сенае і аддае́ матцы). У цёткі пазычыла... Не хапелася мне́ спачатку браць, але пасьля так шкода вас усіх тут зрабілася, што ўзяла і пазычыла...

СЫМОН. Ве́даю, у якой цёткі была ты з пазыкай, ве́даю! Але чым ты аддаваць будзеш гэта пазычанае? Трэба-ж — яшчэ выдумала цётку не́йкую? Сказала-б ужо проста, што была ў дзядзькі,

у маладзе́нькага, ды прыгожанькага, папраўдзе ласага да ўсялякіх пазык. Як табе́ ня грэх і ня стыдна? Яшчэ над бацькавай дамавінай пясок не завяў, а дачка пабягушкамі займаецца! Забылася, што ён, нябошчык, казаў табе́ перад апошняй сваёй мінутай. Я прыпомню, калі маеш такую кароткую памяць. Бацька казаў: „не паніжайся перад дужым дачасьнікам, бо ён табе́ за тваё паніжэньне перад ім вочы заплюе́ паскуднай сьлінай, а душу і сэрца тваё зьмяшае з балотам атопкаў сваіх!“ Забылася гэтых слоў, не дачакаўшыся пе́ршага маладзіка, пасьля сканаяньня таго, хто іх табе́ сказаў. Эх, Зоська! Зоська! (Шыбка выходзе. Зоська садзіцца, закрыўшы вочы рукамі).

ЗЬЯВА IV.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДАНІЛКА — ДЗЕЦІ.

ДАНІЛКА. І што гэты Сымон думае з сваёй рызыкай? Ужо аж мяне́ пачынае злосьць на яго разьбіраць. Нацяпаў — нацяпаў языком, а каб хто папытаўся—на што? Вярхнік толькі мой да й скрыпкі сапсаваўся, і выйшла з яго ні Богу сьвѐчка, ні чарту качарга. Пойдзем, малыя, шукаць новай дошчачкі! (Забірае Аленку і Юрку і выходзе).

ЗЬЯВА V.

МАРЫЛЯ — ЗОСЯ.

МАРЫЛЯ (як-бы сама да сябе́). Такое было з яго мілае дзіцянётка. Ве́дама — панскае! што і казаць... Любіла яго ўсё роўна як сваё роднае... Тады ўжо, пры грудзёх, панічоўская кроў іграла ў це́ле яго вутленькім... Чуць толькі стаў ручкі ў кулачок складаваць, шчыпецца бывала, моцна шчыпецца. А як сталі зубкі выразацца — кусаўся; як угрызе́, то аж кроў выскача з грудзе́й. Мале́нькі яшчэ — а такі ўжо дасьціпны быў. І ці даўно было гэта, здае́цца, як пры мне́ качаўся, а цяпе́р глядзі — хоць куды мужчына! (Да Зоські). Ці праўда, Зоська, што Сымон казаў? — ці праўда, што ты да яго ў двор...

ЗОСЬКА. Мамачка! На што табé гэта канéшна вéдаць? Ці-ж ня ўсё роўна будзе? Калі гэта праўда — я згінула, калі гэта і няпраўда — я неўваскрэсла... На нéбе малéнькая зорка ўсьмяхаецца да вялікага мéсяца, а на зямлі вутлая калінка хінéцца да крэпкага явара, а я — што?..

МАРЫЛЯ. Але ты ня вéдаеш, што цябé чакае, як будзеш так хінуцца к яму, як калінка да явара? Сябé згубіш і нас вéчным сорамам абняславіш. Ен паласіцца, папéсьціцца і кіне, як кідаюць зношаную вопратку на сьмéтнік. Толькі я ня вéру, што Сымон казаў, і ніколі не павéру. Ты супакой мянé, дзéткі, і скажы, што гэта няпраўда. Я цябé выхавала, сваім малаком выкарміла і ты лгаць мнé ня маеш права.

ЗОСЬКА (змагаючыся з сабой). Ня мучце мянé, мамка! Я й так сама змучылася за гэтыя два тыдні ад сьмéрці таты. Штосьці такое страшна дзіўное творыцца каля мянé і са мной, чаго я сваім бéдным розумам і адгадаць не магу. Мамачка, ня пытайцеся ляпéй: я лгаць ня буду, але ты сама вéдаеш, ня ўсю і праўду можна казаць.

МАРЫЛЯ. Роднай матцы можна!

ЗОСЬКА. А калі я ўжо ня вéдаю, дзе праўда, а дзе мана. Усё перамяшалася ў маёй няшчаснай галавé. Нéйкі туман сіні—сіні—кругом мянé разаслаўся і я, здаéцца, плаваю па ім, так ціха-ціха плаваю, як тыя гусі бéлыя на возеры, або вобалакі сівыя пад нéбам далёкім! І штосьці мянé кудысь цягне, бярэ за рукі, абымае ў пол і выносе з сабой так лёгка-лёганька, як ціхі вéцер тую пярынку галубіную над гаем зялёным!

МАРЫЛЯ. Ты заўсёды была такая нéйкая, што і сама я не магу разабраць — якая? Змалку дзён трудна было з табой да ладу прыйсьці. Усяé таé і гутаркі ў цябè было, што з лéсам, з вéтрам ды з крыніцай. Нéшта нялюдзкае сядзіць у табé.

ЗОСЬКА. Ці-ж я вінавата, што я такая?

МАРЫЛЯ. Ты ў гэтым можа сама і не вінавата, але затое вінавата ў тым, што Сымон казаў. Ен бачыў цябé з ім заўчора ў ночы.

ЗОСЬКА. Няпраўда, мамачка! Няпраўда! Я там ня была, — гэта можа толькі це́нь мой быў там. Але́ — пэўне це́нь! Я часам бачу, як це́нь мой адлучыцца ад мяне́ і пойдзе сабе́ нёдзе далёка-далёка! Праз высокія горы йдзе́, над быстрымі рэчкамі і шчырымі барамі плыве́, а пасьля ізноў ка мне́ вернецца і ходзе за мною сьле́дам, якбы соча мяне́. Тады на мяне́ страх нападае. Ох, баюся я гэтага свайго це́ню, як ві́дма якога з таго сьве́ту баюся!

МАРЫЛЯ. Дык гэта це́нь твой там быў?..

ЗОСЬКА. Це́нь, мамачка! це́нь! Я сама ня была там. Каго я там ня бачыла?

МАРЫЛЯ (устаўшы.) Ня ве́ру я табе́! Ты ве́чна толькі штось нязвычайнае выдумляеш, каб толькі мазгі каму завясьці і аплуціць. Але вось што: прысягні, што гэта няпраўда, што ты сама туды не хадзіла! Прысягні! Іначай і мяне́ з розуму зьвядзе́ш, як сама ўжо, ві́даць, сходзіш.

ЗОСЬКА (устаючы). Прысягну, мамачка! На што хочаш — прысягну, што гэта це́нь мой быў. На што хочаш прысягну! Руку дам праз сваю галаву.

МАРЫЛЯ. Ня трэба мне́ тваё галавы. (Паказваючы на абраз). Вось, перад Богам прысягай! Перад яго абразом. (Зоська змагаецца з сабой). Ну, чаго чакаеш? Станавіся на кале́ні і прысягай!

ЗОСЬКА (апускаючыся на кале́ні перад абразом). Мамка, я баюся! Страх не́йкі ўсю мяне́ праймае.

МАРЫЛЯ. Складай пальцы на крыж і прысягай! Іначай, я асьляплю цябе́, каб да сьме́рці туды сьце́жкі не знайшла!

ЗОСЬКА, (скла́даючы па́льцы на-крыж). Мамка, мамачка! Ня губе́це мяне́! Я не магу!.. Я ня ве́даю, каторае з нас це́нь мой, а каторае я сама?

МАРЫЛЯ. А калі я табе́ вочы выкалю, тады даве́даешся? Га! даве́даешся тады? (Чуваць прыбліжаючаеся насьвіставаньне).

ЗОСЬКА (прасьвятле́ўшы). Мамачка! Ен, сам-це́нь мой — ідзе́! Удваіх з ім будзем прысягаць!

МАРЫЛЯ (заламаўшы рукі на чале́). Што са

мною? Што з ёй? Што за благі дух яе́ папутаў? Развалена хата, закопаны бацька, а яна?.. (Глуха).. Зоська! Зосячка!..

ЗОСЬКА (як-бы ў экстазе). Мама! Мамачка! Ясны ме́сяц да залатой зоркі плыве́, зялёны явар да калінкі сваé хіліцца, а ён—це́нь мой — з далёкіх краёў да мяне́ прыбывае, дарагія падаркі прыносе: гарачае сэрца, задумную душу, бязме́жнае мілаваньне!..

МАРЫЛЯ. Што з табой, Зоська?.. Зосячка!.. (Уходзе Паніч).

ЗЬЯВА VI.

МАРЫЛЯ-ЗОЬСКА-ПАНІЧ.

ЗОСЬКА. (Ухопляваецца і з распасьце́ртымі рукамі хоча кінуцца к панічу, але Марыля, сама гэтага ня бачучы, загараджавае ёй сабою дарогу). Паніч, Панічок к нам прыйшоў!

ПАНІЧ (пакручаваючы палачкай). Ці Сымон дома?

МАРЫЛЯ. Дома панічок! Ен толькі не́дзе выйшаў; зараз ве́рніцца.

ЗОСЬКА (падносіць панічу ўслончык і засьцілае хусткай). Садзе́цеся, панічок. Я... мы так рады, што ты... што вы прыйшлі, так рады... Садзе́цеся.

ПАНІЧ. Не ўважай, Зоська, маю час і пастаяць. (Пауза). Што гэты Сымон ваш думае? Чаму ён ня выносіцца адгэтуль і вам не дае́ якога не́будзь прыстанішча?

ЗОСЬКА. Мы скора, панічок, выедзем. Ня гне́вайцеся!

МАРЫЛЯ. Ве́льмі ён зае́ўся; я — маці яго — і то не магу нічога зрабіць з ім. Бяда, панічок, з дзяцьмі, бяда!

ЗОСЬКА. Сымону жаль па тату адойдзе, і мы пойдзем. Ня будзем тут векаваць і дакучаць панічу. Пэўне, што ня будзем.

ПАНІЧ. Праз бацькава і яго ўпорства хату толькі напрасна прышлося раскідаць.

ЗОСЬКА. Нічога, панічок. Шкода толькі, што

тата павесіўся, а мамку прыйшлося хворую выносіць.

ПАНІЧ. Якжа цяпер здароўе Лявонісі?

МАРЫЛЯ. Дзякую панічу за пытаньне! З тыдзень яшчэ не магла пасьля таго хадзіць, а цяпер як колечы валачу ногі; каб толькі скарэй куды, небудзь далей звалачыся!

ПАНІЧ (садзячыся на ўслончыку). Ну, а як Зоська гадуецца?

ЗОСЬКА. Як панічок бачыце! Жыву апошнія часы на сьвеце і сьвету ня бачу. Адна мая радасьць, адно маё шчасьце, калі з та... калі ў ночы сны цудоўныя бачу, калі думкамі плыву к та... к свайму месячыку яснаму. Так цяпер, панічок, жыву я і чакаю.. толькі ночкі чакаю!... (Садзіцца на зямлі не падалёк ад паніча і з любасьцю паглядае на яго).

МАРЫЛЯ (у старану). Скажу яму, усё чыста скажу! Можа ён мае сумленьне заспакое. (Да паніча, змагаючыся з сабой). Скажэце, панічок, скажэце сакалочак... не загнéвайцеся на мяне!.. (Валіцца к яго нагам). Ня губеце яе, панічок! Яна яшчэ дзіцянё і нічога ня знае.,. Ня губеце! Майце ласку над маткай!.. Можа-ж і вам калі дзетак Бог пашле .. Ня губеце! Я яе гэтымі самымі грудзьмі карміла, і цябе! .. Зжальцеся над беднай удавой! Ці праўда, што яна к вам... што яна?.. (Сьлёзы не даюць ёй выгаварыць. Апіраецца аднэй рукой аб ўслончык).

ЗОСЬКА. Мамка нічога ня ведае... Я аб нічым ёй не казала... Даруйце ёй, панічок!

ПАНІЧ (устаючы) Што? што Лявоніха хочаш ад мяне? Я нічога не разумею! Я-ж не магу пазволіць ізноў тут хату ставіць, калі мне гэту сялібу трэба прылучыць да двара. Раз выкінулі вас, то і ўсё тут. А калі захочаце служыць у мяне, то я ў двары дам хату.

МАРЫЛЯ. Я не аб гэта. Я... я малю цябе: ня зводзь яе, мае Зоські! Табе панічок, нічога ня станецца, а яна згіне, прападзе за няма што!

ПАНІЧ Якая Зоська згіне? Што ты выдумала?

ЗОСЬКА. Я, мамачка, ня згіну, а калі і згіну,

то мой це́нь астане́цца і будзе жыць на сьве́це да сканчэньня вякоў. Так! Це́нь будзе жыць, калі я згіну.

МАРЫЛЯ. Чуеце, панічок, што яна кажа? Гэта ты яе́ ачараваў. Гэта ты мне́ дачку выдзіраеш! Ляпе́й сэрца ў мяне́, яе́ маткі, выдзеры і зрабі з яго сьве́чку сабе́, але дачкі не вырывай у няшчаснай удавы!

ЗОСЬКА (падходзячы к матцы, абымае і цалуе ў галаву). Зязюлька мая падстрэленая! Усё роўна тады ці сяды разсыплюцца тває́ дзе́ткі па бе́ламу сьве́ту, і будуць каршуны кляваць цѐла іх, і хлёптаць кроў цёплую, а шумны ве́цер паразьмятае пе́райка і чорным пясочкам костачкі іх прысыпе. Толькі ты, Зязюлька, гэтага саколіка цяпе́р не кляні — ён нічога ня вінен; я ляпе́й за цябѐ ве́даю.

МАРЫЛЯ (асовываючыся з услончыка к нагам паніча). Панічок! Я цябе́ дзіцяцём пры сваіх грудзёх выпесьціла, выняньчыла!.. Я-ж цябе́ магла ўтапіць, задушыць, але ты жыве́ш і цьвіце́ш. Не забівай-жа ты мяне́, і адваражы, вярні мне́ маю Зоську! І ў цябе́ матка была...

ПАНІЧ. Позна ўжо, цётка!

МАРЫЛЯ. О, чаму ляпе́й ня плыла атрута з маім малаком у той час, калі!.. (Пры апошніх словах паніча, уходзе Сымон з тапаром у руках, каторым уве́сь час пакручавае. Зоська пе́ршая ўгле́дзіла Сымона і адыйшла ў бок, а Марыля — пасьля).

ЗЬЯВА VII.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН. Эгэ! Шчырая малітва, відаць, адбываецца перад панічом. (Марыля ўстае́ і адходзе на бок).

ЗОСЬКА. Гэта мамка так сабе́! Прасілі паніча, каб пазволіў яшчэ час які тут пасядзе́ць.

СЫМОН. А ты прасіла, каб ён табе́ пазволіў там, у яго ночкі прасе́джаваць.

ПАНІЧ Ты, мой міленькі, азьвярэў і ня помніш сам, што кажаш. Ведай тое: што кіўну я толькі пальцам, і ты з раз-жа зазвоніш ланцугамі за напад на маіх людзей з тапаром, калі ягамосьця з хаты выпрашавалі.

СЫМОН. Ведаю, ведаю! Але пакуль гэта мая сястрычка не абрыдае панічу, то ён на яе брата і на матку ня кіўне пальцам.

ЗОСЬКА (увесь час сочыць за Сымонам і тапаром). Братачка! На што ты сваю сястру так у балота топчаш? Яшчэ і паміма цябе яе людзі натопчуцца! Кінь дакучаць панічу і мне: гэтым бядзе не паможаш!

СЫМОН. Ха-ха-ха! Можа на калені скажаш стаць і маліцца перад ім? (Да паніча). Чаго, паніч, прыйшоў сюды? Ці-ж табе мала, што яна туды, пад твой палац бегае? Ці-ж табе гэтага мала?!

ПАНІЧ. Я прыйшоў табе сказаць: дакуль вы будзеце сядзець на маім полі?

СЫМОН. Я не на панічовым сяджу, а на Божым, і ніхто мяне апроч Бога згэтуль ня згоне!

ПАНІЧ. А закон на што?

СЫМОН. Я і чакаю закону: суд будзе і праўда верх возьме.

ПАНІЧ. Каб за табой праўда была, то не сядзеў-бы гэтак пад голым небам.

СЫМОН. Нашто-ж нас да гэтага давёў? Нашто хату раскідаў?

ПАНІЧ. Бо з майго лесу была пабудавана.

СЫМОН. А хто будаваў гэтай вось сякерай? (Трасе сякерай).

ЗОСЬКА. (Становіцца між панічом і Сымонам). Братачка! Адна сякера пабудавала, а другая раскідала, — пры чым-жа тут паніч? Ен яе ніколі і ў рукі не бярэ. (Уходзе Данілка).

ЗЬЯВА VIII.

ТЫЯ-Ж і ДАНІЛКА

ДАНІЛКА (у старану). А бач! І панічок прыйшоў к нам у госьці! Толькі чым мы яго пачастуем?

(Да паніча). Пахвалёны Езус, панічу! А я маю да цябе́ важны інтэрас: Пазыч ты мне́ жылаў на струны і конскага хваста на смык, бо іскрыпку сваю зараз такі змайструю, а йграць ня будзе як. Пазыч, панічок! Як разбагаце́юся, тады аддам.

СЫМОН. Ты-б ляпе́й сабе́ вяро̆укі на пятлю папрасіў — гэтага скарэй у людзе́й дастанеш.

ПАНІЧ Табе́-б з ахвотай яе́ пазычыў...

СЫМОН (панура). Так, як і бацьку.

ЗОСЬКА. Панічок, ня крыўдуйце на яго! Ен не такі нягодны, як хоча паказацца. Ен з часам пераме́ніцца, і будзе табе́ служыць, ох, як ве́рна служыць! Тваё полейка араць, тваіх конікоў даглядаць, тваіх дзе́так вадзіць. А мы з мамкай дабрыцо будзем жаць, для цябе́, панічок, жаць! Дык ня крыўдуйце на яго!

ПАНІЧ. Я ня ве́даю, хто тут пан — я ці ён?

СЫМОН. Ніхто!

ДАНІЛКА. Ты, Сымонка, як я віджу, толькі вадзішся з панічом, а не пагаворыш, як на гаспадара прыстала, аб важне́йшых справах. Тату сягоньня пахаваў, а крыжа і не паставіў. Папрасі ў паніча дзе́рава на крыж.

ПАНІЧ. На гэта ў мяне́ ле́су хопе. Можаце колькі хочучы з майго дзе́рава ставіць крыжоў. Бяз просьбы — пазваляю.

СЫМОН За многа ласкі!.. Я сам стану крыжам на бацькавай магіле і буду ве́чна сьцерагчы, каб тваé плугі не разрылі яе́, як тапары тваé—сьцéны гэтыя!

ПАНІЧ. Вар'ят! Ці ж не тваé рукі гэта рабілі і робяць? Падумай толькі! (Шыбка выходзе, пасьвістваючы).

ДАНІЛКА (ў сьле́д яму). А па жылы і хвост я прыду да паніча. Скажы толькі сабакі прывязаць!

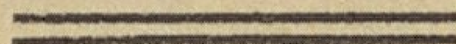
ЗЬЯВА IX.

ТЫЯ-Ж без ПАНІЧА.

ЗОСЬКА (да Сымона). Ты ўгнявіў яго, Сымонка! Пазволь—я пабягу і перапрашу. (Меціцца бегчы).

СЫМОН (сьціскаючы тапор і загараджаваючы дарогу). Толькі краніся ў той бок!.. (Зоська з плачам апускаецца на зямлю. Сымон кінуўшы тапор, садзіцца на ўслончыку і апускае галаву на далоні. Данілка выцірае рукавом вочы).

(Паволі апускаецца заслона).

АКТ ТРЭЦІ.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — адна.

МАРЫЛЯ (сядзіць і шые торбу). Ох! охо! Ня судзіла долячка скарыстаць з свайго дабрыца, як усé добрыя людзі карыстаюць! Падумаць толькі! Добры быў лянок; палола яго, рвала, слала, а як улéжыўся — сушыла, мяла, у дваіх з Зоськай нітачку па нітачцы вывелі... Па Грамніцах кросны паставіла... колькі сьцéнак наткала... На кашулі сабé, нябошчыку і дзéткам ткала. Звалілася бяда, і ўсё пайшло марна: замéста кашуль — торбы шыю. Эх! эх! Сабé і дзéцям — жабрацкія торбы. (Задумавзецца).

ЗЬЯВА II.

МАРЫЛЯ — ЗОСЬКА — ДЗЕЦІ.

ЗОСЬКА (уходзе з пукам васількоў, за ёй — дзéці). А ты ўсё шыеш, мамка?! Кіньце!.. Жудка мнé становіцца ад гэтага твайго шыцьця. Мнé здаéцца, што ты нам усім жывым яшчэ сьмяротныя сарочкі шыеш. Кіньце, мамка, гэту сваю няшчасную работу! (Садзіцца і ўé вянок, каля яé — дзéці).

МАРЫЛЯ (пры ўходзе Зоські далéй шые). Гэ! мая родненькая! А хто будзе шыць? Ты, можа? Што-ж мянé, цябé, (паказаваючы на дзяцéй) іх, усіх нас чакае? Што? А пашыць трэба шмат, ох, як шмат гэтых сховаў на крошкі ад людзкога стала!

Старац, каторы ў нас быў тады — помніш? — казаў, што чым больш на жабраку торбаў, тым лепш такога дораць Няпраўда, можа скажаш? Га?

ЗОСЬКА. Мы яшчэ не жабракі, мамка!

МАРЫЛЯ. Але не сягоньня, то заўтра, пазаўтра будзем імі. Такая ўжо відаць нашага брата доля і нам ня мінуць гэтага. Падумай толькі! Сымон разьюшыўся і думаць ня хоча, каб даваць якую раду ў гэтым бяспрыпыньні — усё суду нейкага чакае. А ты, а ты толькі яшчэ смалы падліваеш у гэты агонь, аткуль усе нашы няшчасьці ідуць.

ЗОСЬКА. Мамка! Я толькі хачу гэта няшчасьце на шчасьце замяніць.

МАРЫЛЯ. І усё, што раз большую пропасьць капаеш між імі і намі, у каторую ні хто іншы, а ты, усё мы ўвалімся і ня вылезем ніколі, як з вечнага балота. Эх! эх! Абое вы дзеткі пропасьць гэту самі сабе капаеце, абое: Сымон — сваёй дзікай заўзятасьцю, а ты — сваёй шалёнай прыхільнасьцю. Бацькі вашы іначай жылі!

ЗОСЬКА. Але, але, мамачка — іначай!.. Затое-ж вось і торбачкі ты гэтыя шыеш ды на мяне з Сымонам наракаеш.

МАРЫЛЯ (ня слухаючы). Губіце вы сябе, мяне, гэтых малых. Моцны мой Божа! Адно зьверам глядзіць на ўсё і волі нікому ніякае не дае, а другое няславу на ўсю радню ўзводзе.

ЗОСЬКА. Мамачка! Што ты да мяне маеш? я ратаваць усіх вас хачу, хоць мо' і гіну сама. Ды пачым я знаю, што са мной творыцца? Можа нехта нейкія чары неразгаданыя над намі ўсімі завесіў, і мяне, пасьля таты, выбраў сабе за першую ахвяру? Пачым я знаю? Ня думайце, мамачка, што я такая, як табе і Сымону здаецца. Але што ж? У вас своя праўда, у мяне свая. Жыцьцё свае кросны жалобныя тчэ і будзе ткаць, пакуль яму самі людзі не дадуць асновы з вечнай праўды і братняга мілаваньня, а ўтоку—з вечнай шчасьлівасьці і радасьці.

МАРЫЛЯ. Э! пачала ўжо плот гарадзіць, каб за ім з сваім бязсорамствам схавацца! Сказала-бы адразу, што прадалася ў злыдневы рукі самахоць і ўсё тут табе́! Але не! Трэба яшчэ ўсялякай брахнёй мазгі другім марочыць. Маткі, мая родненькая, не ашукаеш.

ЗОСЬКА. Ты, мамка, сама сябе́ ашукаваеш, гэтак думаючы. Усе́ людзі самі сябе́ ашукаваюць, а ім здае́цца, што хто другі таму прычынай. Але кіньма ляпе́й, мамка, гэту спрэчку!.. Гляньце — якое прыгожае не́ба на захадзе! Там, на гэтым не́бе мы калісь жыць будзем. І ня будзе там ні такое хаты разваленае, ні людзе́й такіх нягодных: будзе там адзін вялікі дом для ўсіх чыста, а ў ім будуць жыць і іншыя людзі, як тут на зямлі, — будуць усе́ паміж сабой браткі ды сястрыцы родныя. Праўда, мамка!

МАРЫЛЯ. Але пакуль табе́ прыдзе́ пара туды ісьці, я цябе́ і твайго гэтага пракляну сваім матчыным словам.

ЗОСЬКА (сашчэпляваючы рукі). Мамачка! Што хочаце рабе́це са мною, толькі яго не чапайце: ён Богу душой вінен, як і я ні ў чым благім ня віна. Усё гэта няпраўда.

МАРЫЛЯ. А чаму прысягаць не хаце́ла? Га?

ЗОСЬКА. Бо... бо я ня ве́дала і ня ве́даю, што праўда, а што няпраўда, і што грэх, а што ня грэх?

МАРЫЛЯ. То ён чаму сказаў: „позна, цётка!“

ЗОЬСКА. Бо і ён таксама нічога ня ве́дае. (Уходзіць Сымон і Данілка, нясуць з сабой па куску дрэва на крыж і кладуць пасярод сцэны).

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН — ДАНІЛКА.

ДАНІЛКА (кінуўшы пале́на). Бяда мне́ з гэтым Сымонам! У мяне́ свае́ работы гібель, а тут памагай яшчэ яму крыж рабіць. (Садзіцца і возіцца з іскрыпкай).

СЫМОН (кінуўшы палéна на-крыж Данілкаваму. Панура). Тую рабіну ссéк, на каторай бацька... Емкі будзе крыж. З большага абчасалі і запілавалі з Данілкам, асталося толькі трохі абгладзіць і ўсё будзе гатова. Ці ня бачылі дзе струга?

ЗОСЬКА (устаючы). Я нéдзе, братка, яго бачыла. Зараз знайду! (Находзе струг і аддаé Сымону). Можа што памагчы табé?

СЫМОН (стругаючы крыж, стаўшы на калéнях). Нічога ня трэба! Бачу, што часу ня маеш: вяночак пляцéш, завіваеш. Дык пляці, завівай, як добрыя людзі адны другім вяровачкі плятуць, завіваюць!

ЗОСЬКА (садзіцца і даé ей вянок, у старану). Мамка проці мянé, брат проці мянé, а хто-ж за мянé заступіцца?

ДАНІЛКА. Вось дык пайшла ў нас сягоньня работа! Зоська вянок уé, Сымон крыж робе, мамка торбачкі шые, а я іскрыпачку раблю. Дзівіцеся людзі!

МАРЫЛЯ (да Сымона). Пад вéчар, як вас усіх тут ня было, прыходзіў ізпоў той і казаў, каб дарма ня йшлі яму на перакор. Хату ў дварэ даé і цябé з Зоськай бярэ на службу.

СЫМОН (горача). Нічога ня трэба, нічога! Раз сказаў, каб мнé аб гэтым і не ўспаміналі. Ласка іх да парога, толькі да парога. У вочы лісам сьцéляцца, а як зыйшоў з воч, дык і з памяці проч! Ня трэба! Сам усяму рады дам! Адбудую хату нанова, гаспадарку нанова завяду. Жыцьцё пачнем новае. Вось толькі крыж паставіць і разбору дзéла дачакацца! Ня там, у іх, а тут наша мéйсца. Ніхто нас адгэтуль ня згоне і ня выстраша, каб хоць самога люцыпэра на помач выклікаў. Спакон вякоў усё гэта наша было, ёсьць і будзе. Мы ня прыблуды якія. Мы ня маем права і кроку даць адгэтуль у тую старану. Хай яны к нам ідуць, а ня мы к ім!

ДАНІЛКА. Ня вытрываеш — пойдзеш!

СЫМОН. Так! Але! Можа і праўда, можа навет і пабягу (загадліва), але як і з чым?...

МАРЫЛЯ. Пакуль ты свайго дапне́ш, што мы ёсьці будзем? Ні сам ня йдзеш нікуды ў заработкі, чі другім не пазваляеш. На мяне́, матку тваю, і на гэтых малых ня маеш Бога ў сэрцы. Эх! Сымон, Сымон! Губіш ты сябе́ і нас усіх.

СЫМОН. Ня бойся, мамка! Ня згублю! А калі згінем мы, то цэлы сьве́т аб гэтым даве́даецца і праўда на ве́рх выйдзе. Адно гора, што вы мне́ ўва ўсім пярэчыце: ты сваім заўсёдным нараканьнем, а я-а, Зоська, сваёй к таму ліпкасьцю ў папярок дарогі мне́ станавіцёся і топчаце тое, што я хачу се́яць.

ЗОСЬКА (падходзе к Сымону і кладзе́ яму руку на плячо). Эх, мой ты братачка родны! Горды, непакорны чалаве́к з цябе́ выйшаў! Птушкаю—арлом быць-бы табе́ і лётаць па паднябе́сью, як лётае ве́цер гэты вольны! Толькі ж бяда — крыльле не дадзена табе́, саколе ты мой заркавокі. Не кажы, браток, што я тапчу тое, што ты се́еш. Хто ве́дае — можа ты гарэй сваёй гордасьцю топчаш тое, што се́ю я сваім сэрцам дзявоцкім? Хто ве́дае?

СЫМОН (панура). Бацькаўская магіла і крыж гэты ве́дае!

ЗОСЬКА. Не пераме́нны ты, братка! Спапяліць гэта гордасьць табе́ душу і сэрца, у попел абѐрне. А злосьць людзкая апаганіць тваю добрую славу, і нічога ты не дакажаш сваім праціўле́ньнем цэламу сьве́ту! Не сягоньня то заўтра пойдзеш па таей сьце́жцы — дарожцы, па якой усе́ людзі ідуць. Уломяць цябе́, апусьцішся і загінеш.

СЫМОН. Але сам я самахоць не загіну, мяне́ сіла большая загубіць, а ты па сваёй ахвоце сама сябе́ аддае́ш на гэту загубу, на глум ве́чны!

ЗОСЬКА (адходзячы ад Сымона. У старану). Божа! Як-жа мне́ цяжанька тут жыць! (Садзіцца і ўе́ вянок. Пауза).

ДАНІЛКА. Крыж рабіць робіш, а на чым яго павязе́ш?

СЫМОН. Не бядуй па гэтым! Не пайду каня вымаліваць ні да усе́дзяў, ні там, да іх! На сваіх плячох павязу — яшчэ датрываюць, — хопе сілы.

Як сам на сабе́ завалаку — бале́й радасьці спраўлю таму, хто будзе спаць пад гэтым крыжам, а сам буду ве́даць тое, што нікому не кланяўся, перад нікім не жабраваў.

ДАНІЛКА. А каму-ж гэта мамка торбы шые?

СЫМОН Шые, бо ня мае чаго рабіць. Але як пашые, то я што да аднэй папалю!

МАРЫЛЯ. Пакуль ты, дзе́ткі, прыбярэшся паліць, то яны самі спарахне́юць на мне́, на гэтых малых, а мо'і яшчэ на кім. Вось адна торбачка і гатова! (Падымае на руках, разглядае). Здае́цца, добра будзе — ня мала і не вяліка, толькі яшчэ вяровачкі прывязаць. (Шукае і прывязавае).

СЫМОН. Эх, кіньце, мамка, дзяцініцца! Душу ўмяне́ хочаце вырваць без пары--больш нічога! Не дасьцё спакойна навет крыж гэты кончыць.

МАРЫЛЯ. Што, дзе́ткі? Я-ж нічога! А што запас бяды ня чыне, то ты сам добра гэта ведаеш і разумѐеш.

СЫМОН (да Данілкі). Паглядзі, Данілка, якога сука крыж зьбіць, бо ўжо ўсё гатова — абгладзіў.

ДАНІЛКА (шукае з сякéрай, находзе крук у бервяне́ і выдзірае). Вось зараз табе́ гэты кручок выдзеру: тата за яго — як віў путы — няньку чапляў. (Падае́ крук Сымону, той абчэсавае і зьбівае крыж).

ЗОСЬКА. Калі-ж ты панясе́ш яго Сымонка?

СЫМОН. Калі? Сягоньня! А на што табе́ ве́даць?

ЗОСЬКА. Так сабе́, пытаюся. Але-ж гэта ўжо ве́чар на дварэ: поначы не́сьці будзе нягодна?

СЫМОН. Няпраўда! Поначы ляпе́й з крыжам ісьці. Ніхто цябе́ ня чэпе і не зьняважа. У ночы, а поўначы панясу, але ня ў дзе́нь, бо ў дзѐнь яшчэ і крыж мнѐ выдзеруць, як выдзерлі з сэрца і душы ўсё добрае і сьве́тлае. У ночы пайду з крыжам на магілкі, як відма якое з таго сьве́ту, каб аж нябошчыкам жудка было! Адзін тата мяне́ мой пазнае і радасна выйдзе ка мне́ на спатканьне, — падзякуе за крыж і баслаўленьне сваё дасьць мне

на далейшую вытрываласць, на далейшую барацьбу з нядоляй. Бо ён, тата наш, інакшы, як усе нябошчыкі: ён ня лёг з імі у вадным мейсцы, а зусім асобна захаваўся ў сырой маці—зямельцы. І крыжык яму панясу я ў ночы, а ня ў дзень, як гэта ўсім носяць і стаўляюць.

МАРЫЛЯ. Я з табой пайду, сынок! Яшчэ-ж ні разу я грэшная не змагла сьцягацца на яго магілку.

СЫМОН. Добра, мамка, панясём з табой! А ты, Зоська і Данілка, астаніцёся пільнаваць малых і хаты.

ДАНІЛКА. Каб ты мяне і гвалтам гнаў, то я не пайду у ночы ды яшчэ з крыжам. Каб яшчэ ваўкі дзе зьелі або нябошчыкі напужалі.

ЗОСЬКА (падходзячы да Сымона). А ты пазволь мне браткаісьці туды разам з вамі! Як ты і мамка пойдзеце, мне будзе страшна аднэй тут сядзець. Мне здаецца, што нейкае няшчасьце мяне тут спаткае. як без вас астануся.

СЫМОН. Не адна будзеш! Малыя, Данілка разам будуць

ЗОСЬКА. Яны спаць лягуць, а я, як цень, буду снаваць тут сама адна. Баюся я гэтага папялішча раскапанага. Мне тут зданьні ўсялякія здаюцца. Вазьмі мяне, братка, з сабою! (Да Марылі). Мамачка. вазьмеце мяне—я несьці памагу крыж вам!

СЫМОН. Перастань лезьці ў вочы! Не твая работа крыжы насіць, або за імі хадзіць. (Чуваць здалёк дажынкавую песьню. Сымон падыймае крыж і стойма дзяржыць яго пры сабе на проць публікі. Усе нейкую мінуту слухаюць песьню).

ЗОСЬКА. Ха! Дажынкавую песьню пяюць!

СЫМОН. Але! Дажынкі ў двары!

МАРЫЛЯ. Відаць к сабе дамоў ідуць.

СЫМОН. Але! Але пара і нам ужо ісьці!

МАРЫЛЯ (закручаваючы хустку). Пара дзеткі!

Сымон узваліває на плячо крыж і выходзе, за ім Марыля; Зоська памыкаецца таксама ісьці, але варочаецца і канчае плясьці вянок).

ЗЬЯВА IV.

ЗОСЬКА — ДАНІЛКА — ДЗЕЦІ.

ЗОСЬКА. Пайшлі! Не ўзялі мяне́ з забой. Навет слаўца добрага не сказалі. А так хаце́ла з імі, ісьці, так хаце́ла! Самі крыж панясьлі.

ДАНІЛКА. Э-э! наце́шысься яшчэ, Зоська, з крыжа! Пачакай трохі. Мне́ ўжо крыж пачынае бале́ць — мусіць з працы каля гэтае іскрыпкі, — будзе і табе́ тое самае!

ЗОСЬКА. Маўчы ты ўжо ляпе́й, Данілка, аб гэтым! Ляпе́й скажы вось, калі ты ўрэсьце скончыш гэту іскрыпку сваю?

ДАНІЛКА. Тады, як ты зносіш вяночак, што цяпе́р пляце́ш.

ЗОСЬКА. А скуль ты ве́даеш, што я буду насіць

ДАНІЛКА. Фі! Каб я ды ня ве́даў? Я навет ве́даю, калі ты яго зносіш, а значыцца тады і іскрыпачка гэта мая будзе ўжо гатова.

ЗОСЬКА. Калі-ж гэта па твойму будзе́?

ДАНІЛКА. Тады, як ты сьце́жкі ў двор ня ўбачыш!

ЗОСЬКА. Што-ж гэта я, значыцца, асьле́пну?

ДАНІЛКА Можа і асьле́пнеш. Але ты і ўжо ня ўсё бачыш. Эх, Зоська! Шкода мне́ цябе́! У мамкі і Сымонкі ласкі ня маеш, а і там, дзе ты думаеш ласку знайсьці, дабро цябе́ не чакае.

ЗОСЬКА. Чаму ты так гаворыш, Данілка?

ДАНІЛКА. (Ня слухаючы). Няхай сабе́ кажуць, што я дурнаваты, што я такі, што я гэткі, але я ўсё бачу, і ўсё разуме́ю. Не хачу толькі на ве́рх вылазіць з сваім розумам, бо з ім цяпе́рашнім сьве́там далёка ня зойдзеш. Дурнаваты Данілка, ці зусім дурны — малы клопат! А толькі, што ме́нш яго чапаюць і дрэнчаць, як якога разумнага, то гэта напэўна магу сказаць, бо ня ве́даюць чым дасаліць яму, бо Данілка з усяго сьмяе́цца. А што-ж вы разумныя? Хоць-бы ты, Сымон? Таўпе́хаецеся, як Марка па пекле, ці як мухі ў смале́ і больш нічога. Кожны вас шчыпе, кожны вас ашукавае, кожны

вас як-то кажуць, б'é і плакаць не даé. А каб вы былі дурныя, то хоцьбы вас і дрэнчылі, але затое ня так моцна, бо ня так-бы вас дурных баяліся, як баяцца цяпéр вас разумных.

ЗОСЬКА. Да чаго ты ўсё гэта чаўпéш?

ДАНІЛКА. А хоць бы к таму, кто твой паніч, як адбудзецца з намі суд, éдзе кудысь за мора жаніцца.

ЗОСЬКА (выпусьціўшы вянок з рук). Як гэта?.. Што ты кажаш?.. Паніч будзе жаніцца!.. Як гэта жаніцца?..

ДАНІЛКА. Як будзе жаніцца?.. Так, як і ўсе добрыя, ці няцобрыя людзі жэняцца. Ужо-ж ня так, як...

ЗОСЬКА (перабіваючы). А што-ж мнé з таго? Няхай жэніцца! Вялікая мнé бяда! Ці-ж ён мой жаніх, ці каханак?..

ДАНІЛКА. Дзеля каго-ж ты гэта ў вяночак убірацца сягоньня манішся? Ну, але мнé спаць хочацца! (Да дзяцéй). Пойдзем, малыя! Хто сьпіць, той не грашыць. Я сягоньня абраў новае лéжа для спаньня: на маё шчасьце забыліся будку сабачую раскідаць, дык на мéйсца Лыскі нашага, я з вамі, малыя, пасялюся. (Хоча выходзіць).

ЗОСЬКА (змагаючыся з сабой). Данілка! Ці гэта праўда, што ты казаў? Ці гэта праўда?

ДАНІЛКА (адвярнуўшыся). Вось, на табé грузы з бобам! Дурны сказаў, а разумны і павéрыў.

ЗОСЬКА. Дык гэта ты мнé наманіў?

ДАНІЛКА. Ведама — наманіў! Ці-ж я ўжо такі, без усіх клёпак у галавé, каб разумным праўду гаварыць? Сьпі сястрыца, спакойна! (Выходзе).

ЗЬЯВА V.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА. Та-а-к! Пэўне, што гэта няпраўда. Але, што са мной робіцца? Аб чым гэта я думаю? Так ці сяк сон мой залаты павінен разьвéіцца; чары туманныя скончацца, і я, такая як цяпèр, скончуся. Замéста мяне будзе другая нéйкая мара

цягнуць далéй лямку свае́ новае долі. Гарыстым і пяшчаным шляхам будзе яе́ цягнуць, як сібірнік тачку, пакуль аж сама сябе́ не дацягне туды, адкуль не варочаюцца... дзе тата... да магілак! Бр! Што я думаю? Як-жа гэта ночка заўсёды не́йкай чорнай і страшнай пгушкай кладзе́цца на мае́ думкі! Зьвядуць гэтыя чорныя птушкі няшчаснае жыцьцё маё ў цьму непраглядную! З сілы выбіваюся ў змаганьні з гэтым безгранічным сумам, што вакруг мяне́ сьце́лецца і жудкімі вачамі глядзіць у мае́ маркотныя вочы Ха! Уцяку ізноў адгэтуль і буду блукацца да самага белага дня там — дзе ён — дзе яго, свайго ненагляднага каралéвіча спаткаю. Буду далéй сьніць пры ім дзіўную повесьць свае́ маладасьці, чараўнічую казку свайго шчасьця, пе́сьню буду пяяць набале́лага сэрца і расплаканай душы! Пайду к яму ў вяночку гэтым. (Прымярае). Але! Як у кароне зьяўлюся к яму і зьве́шу галаву сваю гаротную на грудзі яго лебядзіныя. (Чувацъ шорах). Што гэта? Не́хта йдзе́! Данілка, гэта ты? Божа! Як страшна! Такі ж не̂хта прыбліжаецца! (Прытуліваецца к дзе́раву).

ЗЬЯВА VI.

ЗОСЬКА — НЕЗНАЕМЫ.

НЕЗНАЕМЫ (з ве́хай у руках). Ня пужайся, сястра мая! Я свой чалаве́к, хоць і прыходжу ня званы, ня сланы.

ЗОСЬКА (перапужаная). Хто ты?... Хто вы?..

НЕЗНАЕМЫ. Хто—я? А ўжо-ж чалаве́к! А што бале́й трэба ве́даць, калі толькі ня гэта?

ЗОСЬКА. Я тут адна!.. нікога нямашака дома. Дык чаго-ж вам трэба?.. Можа начаваць? Але, як бачыце, у нас няма як ..

НЕЗНАЕМЫ. Мне́ нічога ня трэба, сястра мая. Я ня з тых, што толькі прыходзяць, каб што ўзяць, а з тых, што з сабою не́шта добрае прыносяць.

ЗОСЬКА. Але, калі я вас баюся, чалаве́ча! Вы не́йкі такі дзіўны!

НЕЗНАЕМЫ. Ня бойся, сястра! Я—ліст адарваны з таго самага дзе́рава, што і вы, што і многія мілёны падобных. Ве́цер свабодны прынёс мяне́ сюды, на вашую руіну Хаце́ў-бы з табой і з братам тваім аб важных справах пагаманіць.

ЗОСЬКА. Я-ж вам казала, што нікога няма дома, а я сама нічога ня ве́даю.

НЕЗНАЕМЫ. І нічога, сястра, ве́даць ня трэба, а што трэба — я скажу, а ты гэта брату перадай... Слухай, сястра! Склікаецца сход вялікі і ўсе́ браты і сёстры павінны на гэны сход зьявіцца.

ЗОСЬКА. Хто склікае?

НЕЗНАЕМЫ. Сам па сабе́ склікаецца. Ніхто ня ве́дае ад каго наказ такі выйшаў, а ўсе́, дзе толькі кліч дабег, уздымаюцца і йдуць, як мурашкі йдуць!

ЗОСЬКА. А калі хто ня пойдзе?

НЕЗНАЕМЫ. Хто самахоць ня пойдзе, над тым праклянцьце завісьне, бо на сходзе жыцьцё мілёнаў будзе важыцца, а ў такіх вялікіх справах і адзін чалаве́к можа сабой сюды ці туды перацягнуць.

ЗОСЬКА. То і я мушу ісьці на гэны сход?

НЕЗНАЕМЫ. Але, сястра! Толькі старцы і дзе́ці ад яго звольнены.

ЗОСЬКА. А куды ісьці?

НЕЗНАЕМЫ. Сумле́ньне і жаданьне сабе́ і другім шчасьця дарогу табе́ пакажа. У гэтым вяночку ідзі! Толькі трэба ісьці не азірацца, бо хто азірнецца — у слуп сьпячы заме́ніцца, каторага і пяруны пасьля з ме́йсца ня зрушаць!

ЗОСЬКА. Та-а-к! Я пайду, я мушу куды не́будзь ісьці адгэтуль; тут так страшна, так страшна!

НЕЗНАЕМЫ. Ідзі, сястра! і брата за сабою вядзі, а я тымчасам к другім пайду кліч клікаць.

ЗОСЬКА. Я скажу Сымону. Толькі, мусіць суд наш пакуль не адбудзецца, ён ня пойдзе на ніякі сход, пэўне, што ня пойдзе.

НЕЗНАЕМЫ. Але пасьля суду хай прыходзе! Дый яшчэ буду ў вас.

ЗЬЯВА VII.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА (садзіцца на зямлі). Які нязвычайны чалавéк! Казаў — яшчэ будзе ў нас. Але хаця-б толькі ня ў ночы? А то так яго слухаць страшна, хоць за адно і хочацца слухаць. Штосьці нявысказанае цягне і к яму і на гэны сход нябывалы... Нязвычайны чалавéк! Ня знай, ня вéдай — сястрой мянé называў! Чаму ён мянé так называў? Ха! Трэба ўцякаць адгэтуль, а то яшчэ хто другі такі прыйдзе і жудасьці ўсялякае з сабою нанясé. Пайду! Пайду к яму, к свайму мéсяцу сьвятлянаму, абаўюся каля яго, як хмéль каля дубочка, і забудуся хоць на час на сваé думкі трывожныя, на самую сябé бяспрыпынную. Як ручэйку кужалю — распушчу касу сваю дзявоцкую па плячох сваіх бéлых... ён любіць мянé такую! (Распускае касу). А цяпéр палажу на галаву вяночак з васількоў, бо ён казаў, што маé вочы як васількі, дык няхайжа васількі на валасох маіх красуюцца! (Кладзé на галаву вянок). Цяпéр, як раз, буду русалка. Бо такі-ж русалкай ён мянé сваёй завéць, ды пэўне я калісь і буду ёю. Бо люблю гэта царства русалчына! Там яны сабé, то, як рыбкі, у вадзіцы плюскаюцца, то ў лéс выходзяць і на галінках калышуцца, як тыя кветкі — званочкі ўлéтку на сенажаці. Шчасьлівыя яны, гэтыя русалачкі, шчасьця нашага дзявочага насьлéднічкі! Шчасьлівыя і спакойныя! А ты тут мучся, дзяўчына, ня вéдаючы, як і што з сабою чыніць! Але пара йсьці ўжо! Ен, залацéнькі, даўно пэўна чакае мянé. Так! Даўно мéсячык сваé зоркі чакае, а яна ўсё толькі здалёк яму ўсьмяхаецца. (Устаé і памалу з распушчанымі валасамі ідзé, пасьля зьдзіўленая адступае назад да сярэдзіны сцэны). Ен сам ідзé ка мнé, ён сам! Ах, якое шчасьце! (Уходзе паніч, Зоська часіну любуецца ім, а пасьля вісьне ў яго на шыі).

ЗАСЛОНА.

АКТ ЧАЦЬВЕРТЫ.

Час — позная восень. З саду апала лісьце. Сьцюдзена.

ЗЬЯВА I.

МАРЫЛЯ — АЛЕНКА — ЮРКА.

МАРЫЛЯ (уходзе з Але́нкай і Юркам, сама нясе̂ гальлё, а Але́нка з Юркам — бульбу ў прыполіках). Ціха, дзе́ткі, ціха! Зараз абагрэемся і павячэраем. (Кідае гальлё). А бульбачку сюды сыпце! (Дзе́ці высыпаюць). Кажаце — халодна? Ну, дык зараз агоньчык вам распалю! (Распалявае). Цяпе́р садзе́цеся, дзе́ткі, і грэйцеся, а бульбінкі на агоньчык, на жарок кідайце, каб скарэй пякліся! Ня бойцеся, яшчэ не замерзьнеце і з голаду не памрыцё, пакуль я тут жыву! Але пакуль што ня так ве́льмі халодна. Во, як прыдзе кане́ц восені, ды зіма з сьне́гам загуляе, тады—рэч іншая! Ну і тады нічога, дзе́ткі, нічога! Мінае ле́та, міне́ восень, зіма, а там і вясна прыдзе. Цёпленька будзе, сонейка будзе грэць, траўка зеляне́ць, птушачкі пяяць, садочкі цьвісьці... А цяпе́р грэйцеся, дзе́ткі, грэйцеся! Каб толькі Сымонка наш скарэй з суду вярнуўся.

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і ДАНІЛКА.

ДАНІЛКА (падходзячы к агню). А! як добра, што мамка разлажылі агоньчык, і бульбачку пячыцё, бо мне́, праўду кажучы, дрыжыкі па це́ле

так і скачуць, не раўнуючы, як смык па йскрыпцы, а тут (паказавае на жывот) кішка з кішкой у такія між сабой кулачкі йдуць, што хоць ты вураднїка кліч разбаронїваць іх! (Садзіцца і грэецца). А-та-та! Як цёпленька! Страшэнна ня люблю сьцюжы! Так здаецца, на гэты час закапаўся-бы дзе ў бярлог, як мядзьведзь, і праспаў-бы да самае вясны, бяда толькі што на скуры мядзьведжая шэрсьць ня вырасла!.. Мамка, чаму я не мядзьведзь?

МАРЫЛЯ. Бо ты дурненькая варона! Сам ня ведаеш, што чаўпеш.

ДАНІЛКА. Э э! Каб я быў хоць воронай!... Ужо-б даўно са сваёй іскрыпачкай паляцеў адгэтуль, куды колечы ў цяплейшую хату. Але што з пустога ў парожняе пераліваць! Мо' я трохі і мядзьведзь і варона, але ўсё роўна толькі — Данілка: на лева ці на сакала трудна пры цяперашніх варунках выкіравацца. Скончу іскрыпачку — ужо нямнога асталося каля яе работы, і пачну сабе іграць. — Каму вясельле, каму — хрэсьбіны, а каму... Бяда толькі, што ня можна іграць на хаўтурох, а то такога „Лазара“ завёў-бы, што хоць у прысядкі йдзі!

МАРЫЛЯ. Ну, і дагаварыўся! Ці-ж пад „Лазара“ ідуць у прысядкі?

ДАНІЛКА. А чаму-ж не пайсьці? Я сам першы пусьціўся-бы. Мне, калі музыка зайграе, дык і ў сярэдзіне ўсё йграе, а ногі так і чэшуцца да падскаківаньня.

МАРЫЛЯ. У цябе ўсё нялюдзкае. Толькі-б і скакаў там, дзе іншыя плачуць.

ДАНІЛКА. Э! Бо скакаць ня ўмеюць, дык і плачуць; як мокрыя вароны споўдаюцца, або як блёкату аб'еўшыся... Ну хоць-бы так, як наша Зоська.

МАРЫЛЯ. А што — Зоська? Дзе ты яе бачыў?

ДАНІЛКА. Дзе бачыў? Я з двара ішоў, а яна ў той бок цягнулася, распусьціўшы валасы, як русалка якая.

МАРЫЛЯ. Няшчасная дзяўчына! Дарэшты губіць яна сама сябé гэтай гульнёй непатрэбнай. Не кажы хаця аб гэтым Сымону.

ДАНІЛКА. Камэдыя — хто ня вéдае, а хто і вéдае, дык усё роўна — камэдыя. Чаго гэта Зося хоча ад іх? Там зусім добрыя людзі жывуць. Вось хоць-бы я... Пайшоў сягоньня к ім у пазыкі: прашу, каб далі жылаў, ці кішак на струны і хваста на смык. Ну, яны мнé так усё гэта і пазычылі, але толькі на струны дроту далі, бо кажуць, што ў іх кішкі і жылы ўсé выйшлі і няма ў запасе. Не кажэце толькі, мамка, Сымону, што я ў гэтыя пазыкі хадзіў туды, а то яшчэ з хаты вон выгане.

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і СЫМОН.

СЫМОН (уходзе і садзіцца. Панура). Ці няма чаго зьесьці?

МАРЫЛЯ. Зараз бульба сьпячэцца. Ну што? Як?..

СЫМОН. Усё прапала: мы прайгралі! Не даказалі сьвéдкі, сваé людзі не даказалі нашае даўнасьці на гэту зямлю. Усé сьвéдкі праз нéкага былі падкуплены і споены. Дванаццаць чалавéк прысягнула крыва і суд ня мог уважыць нашага прашэньня: пацьвярдзілі пéршы прыгавор і прысудзілі выносіцца адгэтуль. Канчальную пастанову выдалі... далéй няма куды падаваць.

МАРЫЛЯ. Ну і што-ж мы цяпéр будзем рабіць? Якую ты цяпéр у восень раду знойдзеш?

СЫМОН. Якую раду? Якую раду? Ужо-ж, як і не раз гэта казаў, не злажу сваіх рук, як да малітвы, і не пайду к ім прасіцца ў закутнікі! Будку якую да часу скідаю і будзем сядзéць тут да вясны, а да вясны шмат чаго можа пераменіцца на сьвéце.

МАРЫЛЯ. Проці закону хочаш ісьці — большай бяды сабé наклікаць?

СЫМОН. Ня проці закону, а проці нашых згубіцеляў—крывапрысяжных сьвéдак і проці тых,

што гэтых сьве́дак падкупілі іх-жа крывавымі медзякамі. Вось такім проці хачу ісьці!

ДАНІЛКА І-і! Адзін дурань грошы бярэ, а другі дурань дае́ на тое гандаль.

СЫМОН (са злосьцю). А ты—трэці дурань—ідзі гутарку вясьці са сваёй іскрыпачкай, а ня тут! (Данілка адходзе ў старану).

МАРЫЛЯ. Што ты адзін зробіш проці ўсіх? Ня йдуць, мой сынок, рэчкі ў гару і ня круціцца крыльле ў ветраку проці ве́тру. Ні такой дарогай ішоў ты і хочаш да е́й ісьці, ох, не такой! З самаго пачатку я прачувала, што нічога з гэтага твайго ўпорства ня выйдзе, і што-ж? ці не мая праўда? А трэ’было пакарыцца! Давалі хату, службу давалі, добра можна было прыстроіцца, хоць-бы гэтыя малыя ме́лі які-такі прыпынак — цёплы начле́г і лыжку гарачае стравы. Ты гэтага не захаце́ў — усё суду не́йкага чакаў. Вось табе́ і суд!.. Хочаш будку не́йкую паставіць?.. Ну, паставіш, і што з таго? Так сама прыдуць раскідаюць і вывядуць сьцюжаю ў чыстае поле на паце́ху ваўком галодным.

СЫМОН. Хай раскідаюць, хай выводзяць! Ізноў вярнуся, ізноў тут сяду і буду вясны чакаць.

МАРЫЛЯ. Пакуль так дачакаеш вясны, — мароз табе́ і нам усім зубы выесьць, у ледзякі абе́рне.

СЫМОН. Дык і што-ж там такое? Абе́рнемся ў слупы замарожаныя, у камяні няскратныя абе́рнемся, а сэрцы тады нашы з сэрцам зямлі зрастуцца, і ніхто не паважыцца крануць нас, бо той, хто кране́ — сам у крыгу лёду абе́рнецца, і ніякае сонца не растопе ўжо гэтае крыгі!

МАРЫЛЯ Ты, сягоньня, як не пры сваім розуме, Сымоне! Як у гаручцы брэдню не́йкую страшную вядзе́ш. Паслухай ляпе́й, дзе́ткі, мяне́, я-ж цябе́ гадавала, — пакарыся ты ім, — яшчэ ня позна!

СЫМОН. Ха-ха-ха! Пакарыся! А ці ве́даеш, мамка, што гэта знача ім пакарыцца? ці хоць дагадваешся? Гэта, мамачка, знача: прадаць, утапіць сябе́, цябе́, нас усіх у няволю ім на ве́кі ве́ч-

ныя — запрапасьціцца ў вечнае рабства, з каторага выхаду ніколі ня знойдзем ні мы, ні тыя, што пасьля нас гэта рабства ў спадчыне атрымаюць. Ці вѐдаеш, мамка, гэта?

МАРЫЛЯ. Нічога я, дзеткі, ня ведаю, але як праз сон дагадаваюся чаго ты хочаш. На сваю і нашу нядолечку такі ты ўдаўся. Не здарма з гэтага людзі старыя нічога добрага не варажылі ні табе, ні бацьком тваім, ох, не здарма! (Пауза). Апомніся, сынок! Падумай, адпусьціся, выкінь гордасьць з сэрца і паслухай маткі! Ведай, што матка родная да зрады дзяцей сваіх не давядзѐ. Ня хочаш сам к імісьці — я пайду, мне старой усё ўвойдзе. Яны не адмовяць нашай просьбе, ды на Зоську ласку маюць.

СЫМОН. О, каб іх зямля не насіла з гэтакай іхняй ласкай! (Уходзе Незнаёмы — з вѐхай).

ЗЬЯВА IV.

ТЫЯ-Ж і НЕЗНАЕМЫ.

ДАНІЛКА (утаропіўшыся ў старану). А гэта хто яшчэ такі за прарок з вехай?

НЕЗНАЕМЫ (гавора найбалей зварочаваючыся да Сымона). Тыдні тры таму назад я ў вас быў, добрыя людзі, толькі дома ўсіх не застаў — адна сястра была... Цяпер ізноў прыходжу з тым самым.

СЫМОН. А! гэта вы мусіць той самы, аб катором Зоська гаварыла? На нейкі сход людзей склікаеце?

НЕЗНАЕМЫ. Але, але! На вялікі сход! Пара ўжо і табе, браце мой, з свайго гнязда зьнімацца!

МАРЫЛЯ. Наша гняздо раскідана.

НЕЗНАЕМЫ. Суд твой, мне казалі, сягоньня кончыўся, цяпер ты вольны, як птушка — нішто цябе ня вяжа.

МАРЫЛЯ. Якто—нішто ня вяжа? А я—маці яго, а малыя гэтыя, каторых павінен памагчы мне гадаваць і ў людзі вывесьці?...

НЕЗНАЕМЫ (ня слухаючы). Годзе нацягаліся твае дзяды і прадзеды ношкі непасільнай! Выбіла

гадзіна і ты мусіш, як арол магучы распусьціць сваё крыльле і ляцець туды, куды ўсе цяпер зьлятаюцца. Кончылася чалавечае вечнае начаваньне, і сьвітаньне агністае пачынаецца на зямлі ад краю да краю, ад мора да мора!

ДАНІЛКА (у старану). Што ён чаўпе? — Па мойму вечарэе, а па ягонаму — сьвітае. Ці я сьляпы, ці ён ня бача?

НЕЗНАЕМЫ. На крыжох магільных гараць сьвечкі грамнічныя, а на курганох адзірванелых вехі смалістыя палаюць і шляхі асьвечаваюць для ўсіх тых, што йдуць на гэна зборышча вялікае. Гора таму, хто будзе спаць у гэты час трывожны!

СЫМОН. Трудна зразумець вас, чалавеча! Скажэце-ж мне хоць: на што гэта зборышча склікаецца?

МАРЫЛЯ. Але, на што? Можа зямлю будуць даваць?

НЕЗНАЕМЫ. Смока выганяць!

УСЕ. Смока?! Якога? (Дзеці са страхам туляцца да Марылі).

НЕЗНАЕМЫ. Ня чулі?.. Ды дзе вам пачуць! Вы ўсе ў гэтых ламох капашыцёся, як чэрві прыдаўленыя каменем, і сьвету божага ня бачыце і нічога слухаць ня ўмееце.

ДАНІЛКА (у старану). Ну, я то пэўне-б аб гэтым ведаў, але мусіць гэта брахня?

НЕЗНАЕМЫ. Ад нейкага часу пасяліўся на нашай зямлі ў заварожаным балоце страшны смок-упыр...

УСЕ Аж навет упыр!

НЕЗНАЕМЫ. Але, але, добрыя людзі! І вось праз гэтага смока-упыра пайшлі на цэлы сьвет усялякія беды і няшчасьці.

МАРЫЛЯ. Ня ўжо-ж гэта і нас праз яго гэтакае гора спаткала?

СЫМОН Мамка, не перапыняйце гутаркі!

НЕЗНАЕМЫ. Пошасьці ўсялякія сее жменяй сваёй каршуновай — гэта, каб сіла народная не ўзьвялічылася і яго не змагла, а туманы чорныя ў вочы ўсім пускае, каб людзі ня бачылі яго. По-

начы з хаты ў хату заходзе і кроў з сэрцаў цёплую смокча, а ў душу яду свайго падлівае, каб яна прасьве́тласьці ніколі ніякае ня бачыла. Дзе толькі яго хоць це́нь прашмыгне́цца — там ненавісьць страшная між братамі і сёстрамі, як вужака разгне́ждждываецца, нявінная кроў на зямлю лі́ецца, а путы зяле́зныя бразгаюць на руках чалаве́чых, як званы на ўсеночную. Катнія жаданьні ў думках людзкіх расплоджавае, і на самае сонца кладзе́ жалобную пакрывальню. Удоў і сірот у рабства голаду і холаду заганяе, а бацьком і маткам бяз часу дзе́так на заўсёды ад грудзе́й вырывае, — гэта ўсё, каб хвалу сваю смочую ўзьвялічаваць. Вось які ён — гэты смок-упыр!

ДАНІЛКА. А скажэце, дзядзька: ці ты бачыў яго?

НЕЗНАЕМЫ. Ніхто ня бачыў!

МАРЫЛЯ. Дык як-жа гэта?

НЕЗНАЕМЫ. А ве́льмі проста: усе́ дагэтуль думалі, што гэта ня смока работа, а так Бог даў.

СЫМОН. А як-жа гэта будзе сход выганяць яго, калі ніхто і ня бачыў?

НЕЗНАЕМЫ. Як усе́ чыста браты і сёстры на сход прыйдуць, тады ўсе́ і ўбачаць яго, бо, каб убачыць яго, — трэба ўсѐ вочы ў вадно ме́йсца сабраць.

ДАНІЛКА. А ён не пае́сьць за гэтакую штуку ўсіх?

НЕЗНАЕМЫ. Ен толькі зье́сьць таго, у каго да канца ня хопе адвагі глядзѐць яму сьме́ла ў вочы.

ДАНІЛКА. Ну, як так, то я на гэны сход не пайду!

МАРЫЛЯ. Дык, значыцца, і Сымона майго хочаце звабіць туды?

НЕЗНАЕМЫ. Я нікога, маці, ня ваблю! Я толькі кліч клікаю і разнашу гэтую ве́сьць усім чыста ад хаты да хаты. А хто яшчэ ня згінуў зусім і не запрапасьціўся з душою ў смокавых лапах, — той сам пойдзе, і ніякая сіла яго ня стрымае.

СЫМОН. Я не пайду, хоць мяне́ ўжо і цягне туды. Я павінен тут астацца, каб рукамі і зубамі трымацца гэтай спадчыны бацькавай, бо як згублю яе́ — ме́йсца мне́ на цэлым сьве́це ня будзе.

НЕЗНАЕМЫ. Што-ж, браце мой? Думаеш, што гэта лаціна зямлі скрозь дна праваліцца? Так ты думаеш?

СЫМОН. Не праваліцца; але як зыйду — мяне́ назад сюды ня пусьцяць.

НЕЗНАЕМЫ. Ня бойся! Без тваіх рук нідзе́ не абойдуцца

МАРЫЛЯ. Як сабе́ хочаце, добры чалаве́ча, а я Сымона свайго ад сябе́ нікуды не адпушчу! Хай ляпе́й думае, як хле́ба і начле́гу дастаць на зіму.

НЕЗНАЕМЫ. Ня ўтрымаеш маці свайго сына, калі ў ім кроў разгарыцца і душу яго к сьвятлу пацягне. Пойдзе, хоць-бы зямля перад ім расступалася. З запаленай паходняй пойдзе праз пяскі халодныя і праз лагі балотныя туды, адкуль я к вам з гэтай ве́сьцю прыходжу. Голас патае́мны, што дагэтуль драмаў у глыбінѐ грудзе́й, павядзе́ яго так лёгка, што і не агле́дзіцца, а крыўда, якую бацькі яго цярпе́лі і ён сягоньня цярпіць, падганяць будзе яго; можа навет будзе гнаць яго на ве́льмі і ве́льмі страшэнныя рэчы. Але нічога— пойдзе і вазьме сваё! (Пауза). Што, Сымон? Час ня сьпіць! Там чакаюць цябе́ сотні, тысячы, мілёны такіх, як ты, і ты, ве́даю, на іх даўно чакаеш, толькі стараешся гэта заглушыць у сабе́. Час прачнуцца, Сымоне! Час!

СЫМОН. (зьве́сіўшы галаву як-бы сам да сябе́). Кінуць матку, кінуць зямлю і пайсьці?.! А ці знайду я там тое, што тут згублю? Ці знайду? Але штось цягне туды! Ачараваў ты мяне́, чалаве́ча. На дзьве́ палавіны разрываюцца мае́ думкі і душа мая. Як-жа гэта не́як раптам прыйшло. Як-жа мне́ загадала страшную загадку — ні тут астацца, ні туды пайсьці?!

НЕЗНАЕМЫ. Час, Сымоне, час! Агляніся кругом сябе́ і ўспомні ўсё. Дагэтуль ніколі ты сьпе́ж-

кі сваé ня бачыў, бо вéчна нязмытыя сьлёзы на вачох тваіх вісéлі, хоць чырвоная кроў з цябé капала на сьляды тваé. Наганяў ты сабé мазалі непазбытыя, як араў і сéяў, а груганы пражорлівыя зярняты тваé сьпéлыя клявалі. Як нарадзіўся ты— штось думаў, штось рабіў, тварыў, а што? Нядолю сваю толькі з году ў год гадаваў і пашыраў панаваньне яè. Пéсень і казак чароўных шмат табé матка над калыскай тваёй напяяла; яны доўга ў душы тваёй жылі і радавалі цябé, а што з іх сягоньня асталося? Асьмяялі, аплявалі іх табé няжваныя госьці, мучыцелі тваé — гора ды крыўда!. Агляніся, Сымоне! Успомні, разваж усё! Успомні матку, сястру сваю ўспомні, га! і тую вяроўку, на каторай бацька твой павéсіўся! (Шыбка выходзе).

ЗЬЯВА V.

ТЫЯ-Ж без НЕЗНАЕМАГА.

СЫМОН (як-бы збудзіўшыся). Ах! Ен выйшаў ужо! (Хоча бéгчы за Незнаёмым).

МАРЫЛЯ (хапаючы за руку). Сымонка! куды ты, дзéткі?

СЫМОН. Пусьцéце, мамка! Я хачу папытацца, у якім мéйсцы той сход склікаецца?

МАРЫЛЯ. Ня трэба! Ня йдзі! Нашто ён табé? Я цябé прашу, дзéткі, астанься!

СЫМОН. Я толькі папытаюся, і вярнуся назад.

МАРЫЛЯ. Ня вéдаеш дзе, і ня трэба! Нашто табé гэны сход страшны? Я ня пушчу на яго цябé! Ня пушчу!

СЫМОН. Мамка, пусьцéце, я толькі давéдаюся і больш нічога!

МАРЫЛЯ (віснучы Сымону на шыі). Усё роўна — ня трэба! Там згуба твая і наша. Ах, Божухна мой! Чаго яго гэтага шалёнага клікача прынясла сюды? Што яму трэба ад нас? Няшчасьце за няшчасьцем так і йдзè на бéдную маю галаву! (Плача).

СЫМОН. Чаго плачаш, мамка? Яшчэ-ж нічога такога страшнага ня сталася. Ня плачце, мамка! Калі ўжо так хочаце, дык не пайду і пытацца навет.

МАРЫЛЯ (апускаючыся на зямлю). Дабіваеце мяне́! Зусіх старон дабіваюць! Жыцьцё, якое ёсьць, адбіраюць. Кара Божая звалілася на ўве́сь род наш. Ах, ты долечка мая няшчасная!

СЫМОН (адыйшоўшыся ў старану). А ўсё такі мушу даве́дацца, дзе гэны сход склікаецца, каб там і няма ве́дама што! І трэба-ж было мне́ не папытацца ў яго? Ці не сказаў ён толькі часам Зосі гэтага? (Да Марылі). Мамка! дзе Зося?

МАРЫЛЯ (відавочна манячы). Бог яе́ ве́дае? Не́йдзе выйшла. Мусіць ці не пайшла ў грыбы.

ДАНІЛКА. Я ж табѐ, мама, казаў! Зоська пайшла.. (глянуўшы на матку не дагаваравае).

СЫМОН. Куды пайшла?

ДАНІЛКА. А мусіць у грыбы, як мамка казала, я ня ве́даю.

СЫМОН. Маніш! Добра ве́даеш, а толькі ня хочаш казаць. кажы! а то...

МАРЫЛЯ. Нашто яна табе́? Пайшла і прыйдзе. Ці-ж пе́ршы раз.

СЫМОН. Пе́ршы, ці ня пе́ршы, а сягоньня я мушу ве́даць, куды пайшла. (Прыступаючы да Данілкі) Кажы, шэльма, а не — то біць буду!

ДАНІЛКА. Я-ж табе́ кажу, што ня ве́даю. А біць мяне́ ня маеш права: на тое маці ёсьць.

СЫМОН. Яшчэ ён, жаба, будзе са мной абрыдацца! Калі пытаюся, то мусіш сказаць. Я старэйшы за цябе́, і ніякі прыблуда, а брат твой.

ДАНІЛКА. Хоць ты і старэйшы, хоць ты і брат мой, а ўсё роўна, калі і ве́даю, то не скажу! Што-ж ты са мной зробіш?

СЫМОН. Выбрашаш усё, аж міла будзе, як юху гаду спушчу!

МАРЫЛЯ (да Сымона). Кінь ты да яго чапіцца! Што з табой сягоньня зрабілася?

СЫМОН. Калі пытаюся, то няхай кажа! (Да Данілкі). Ну! Чуеш, ці не?

ДАНІЛКА. А як-жа! Чую! Нашто-ж у мяне́ вушы?

СЫМОН. Ну дык кажы! А не — то, як бачыш душу з цябе́ выматаю!

ДАНІЛКА. Не скажу!

СЫМОН. Скажаш!

ДАНІЛКА. Хоць зарэж!

СЫМОН (хапаючы сяке́ру). Кажы, вужака! а то, як стой, на дробныя кусочкі іскрыпку пашчапаю!

ДАНІЛКА (хаваючы пад сябе́ йскрыпку). І іскрыпкі ня дам шчапаць. і не скажу!

СЫМОН (вырывае з пад Данілкі йскрыпку і хоча се́ч). Скажаш?

ДАНІЛКА (кідаючыся к Сымону на кале́ньне і цалуючу рукі). А братачка, а родненькі! Пасячы ляпе́й мяне́ самога на дробныя кусочкі, а йскрыпкі не чапай! Богам цябе́ прашу!

МАРЫЛЯ (адцягаваючы Сымона). Ці не асшале́ў ты сягоньня!..

СЫМОН (баронячыся ад Марылі). Адчапіся, Мамка! (Да Данілкі, замахаваючыся тапаром над іскрыпкай). Кажы!

ДАНІЛКА (е́нчучы). Сымонка, братачка! Не сячы! Ляпе́й мянѐ забі, зарэж, што хочаш зрабі са мной, а іскрыпачкі не чапай! Другой такой за ўсё жыцьцё не зраблю.

СЫМОН (ізноў замахаваючыся тапаром). Пасяку на дробныя шчэпкі! Кажы!..

ДАНІЛКА (прыпадаючы галавой да іскрыпкі). Сячы па маёй шыі, а іскрыпачкі не чапэй! Але ўжо скажу, скажу табе́, дзе яна!..

МАРЫЛЯ (ухапіўшыся за сяке́ру). Давай мне́ сяке́ру! Давай сяке́ру! я сама табе́ скажу, дзе Зоська. (За сцэнай шум; чуваць Зоськін голас: „Пусьце́це мяне́... Я сама пайду. Пусьце́це“. Двое дворных людзе́й уводзяць на сцэну Зоську з завязанымі назад рукамі).

ЗЬЯВА VI.

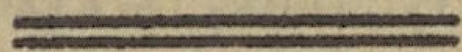
ТЫЯ-Ж, ЗОСЬКА і ДВОРНЫЯ ЛЮДЗІ.

АДЗІН З ДВОРНЫХ ЛЮДЗЕЙ. Хацéла каля палацу павéсіцца, дык сказалі зьвязаць і сюды прывесьці!

ЗОСЬКА (хочучы вывальніць з вяровак рукі, у страшным мучэньні). На што рукі зьвязалі? Мамачка, браточкі, зьмілуйцеся, разьвяжэце!!. За што так пакаралі?!.

(Марыля, Сымон, Данілка застываюць у сваіх позах ні то зьдзіўленыя, ні то перапужаныя. Дзéці падбягаюць і туляцца да Зоські. Дворныя людзі выходзяць).

(Памалу апускаецца заслона).

АКТ ПЯТЫ.

Час — каля Усіх Сьвятых. Ве́чар. Цёмна. Глуха. Заводзе ве́цер.

ЗЬЯВА І.

МАРЫЛЯ-ДАНІЛКА-ДЗЕЦІ.

ДАНІЛКА (уве́сь час выводзячы з перарывамі на сваёй скончанай іскрыпцы сумную мэлёдыю). Мамка, уцякайма адгэтуль, а то ўжо і мне́ трудна вытрываць: так тут халодна, цёмна, страшна!

МАРЫЛЯ (грэючыся з дзяцьмі каля вогнішча). Як Сымон скажа, так і будзе, нічога я ў гэтым сваёй воляй парадзіць не магу.

ДАНІЛКА. Усё Сымон, ды Сымон! Ці-ж без яго, дык і абыйсьціся ня можна. Я-ж на што ў цябе́?

МАРЫЛЯ. На што? Пішчэць толькі на йскрыпцы, ды і ўся з цябе́ тут рада і парада! Як цяпе́р во пішчыш, ды пішчыш, хоць вушы затыкай.

ДАНІЛКА. А ўсё такі скажы, мамка, праўду: у гэтай іскрыпцы ле́пшы голас, як у тэй, што ране́й у мяне́ была?

МАРЫЛЯ. На тэй гудзе́ў, як авадзе́нь, і на гэтай так сама выводзіш не́йкае не́шта паўтара людзкога. Знайшоў калі музыкай займацца! Жалоба па бацьку яшчэ не адыйшла, з Зоськай такое няшчасьце прылучылася, а ён—на, табе́! На йскрыпцы выгрывае

ДАНІЛКА. Мамачка, я-ж нічога вясёлага і ня йграю, а ўсё такое, як сама чуеш, што і па нябошчыках ня грэх галасіць. Жалобная музыка, бачыш у мяне́ выходзе, а не якая другая.

МАРЫЛЯ. І толькі больш жалю задаеш, ажно толькі сэрца на кускі разрываецца. Думак сваіх не магу ў парадак прывясьці.

ДАНІЛКА. А якія там думкі? Узяў пастанавіў раз кінуць гэта бяспрыпыннае прыпынішча, ну дык і што тут мозгі думкамі сушыць. Сабраў свае манаткі ды, дай Божанька ногі і здароўе!..

МАРЫЛЯ. У цябе ўсё проста з моста, а клёку ў галаве і за грош ня маеш Ну, мы няхай сабе пойдзем — добра! А Сымон, Зоська? Як па твойму здаецца: вырачыся мы іх павінны? Што?

ДАНІЛКА. Няхай і яны з намі йдуць. Ці-ж ім хто не дае.

МАРЫЛЯ. А калі ня хочуць?

ДАНІЛКА. Дык іх аддзяліць трэба, калі ім кепска з намі жыць і калі цябе ня ўмеюць слухаць.

МАРЫЛЯ. На што іх аддзеляваць! Яны самі даўно ўжо аддзяліліся ад нас, але толькі я—матка— ад іх не магу аддзяліцца і пакінуць іх тут без ніякага парадку і ладу. Ды што ты, дурненькі разумееш у гэтым?

ДАНІЛКА. Я толькі тое разумею, што ўцякайма адгэтуль, мама, ды ўсё тут! Есьці няма чаго, хаты няма, скора зіма будзе, сьцюжа, сьнег, мароз... Бр! Аж цяпер усяго да костачак холадам пераймае, як шпількамі зялезнымі. Замерзнем, мамка, запраўды замерзьнем. На ледзякі абернемся, як Сымон казаў. А я не хачу быць ледзяком, бо як тады буду я на йскрыпачцы сваёй іграць? То-ж пальцы напэўна зусім падубянеюць, ды йскрыпачку мароз пашчапае. А такая звонкая ўдалася, такая звонкая!

МАРЫЛЯ. Але-ж Сымон, Зоська!..

ДАНІЛКА. Як Сымом ня хоча з гэтым няшчасным папялішчам расстацца, то і Бог з ім! Без яго дадзём сабе раду.

МАРЫЛЯ. То што ж з таго? Але-ж ён і нас не адпускае?

ДАНІЛКА. Дык ціханька ўцячом ад яго, сягоньня ўцячом. Пакуль ён вернецца, то нашага і сьледу не астанецца. Гэтага свайго сходу, што той дурны з вехай начоўп яму, можа і бяз нас шукаць,

аж надта можа! Усё-ж роўна мы яму шукаць не памагаем.

МАРЫЛЯ. Казаў-жа, што ўжо на сьле́д напаў, і скора ўсё скончыцца. Неўзабаве ўсю гаспадарку да ладу прывядзе́.

ДАНІЛКА. Чакай баба Пятра—будзеш сыр е́сці! Яму ў галаве́ ўсё да гары нагамі пераварнулася, а мы слухаць мусім і чакаць не́йкае злыбяды, апошняга канца свайго.

МАРЫЛЯ. Ну, а Зоська?..

ДАНІЛКА. Я Зоську ўгавару, і яна пойдзе з намі. Даліпан—пойдзе! Я Зайграю ёй тую музыку, што паніч высьвіставаў, як у нас быў,—яна заслухаецца і пойдзе аж міла, куды я толькі з іскрыпачкай пайду.

МАРЫЛЯ (глуха). Куды-ж мы пойдзем? З чым? Па што?

ДАНІЛКА (горача). Самі з сабой пойдзем: ты з малымі, я—з іскрыпачкай. У сьве́т, мамачка, па хату і хле́б пойдзем. Я буду іграць, ты пяяць, а малыя сваім плачам памагаць нам будуць І такую вандроўку пачнём, якая яшчэ нікому і ня сьнілася! Ад вёскі да вёскі пойдзем, ад двара да двара — аж у вялікі горад зойдзем, кажуць ёсьць такія гарады, ці ме́сты, дзе дамы ўсе́ чыста, як пе́чы—з цэглы мураваныя, а народу там шмат, шмат! Цэрквы там золатам пакрыты, а ў цэрквах вялікія і мале́нькія Божанькі стаяць і вісяць. Дарагое каме́ньне з іх адзе́жак і каронаў так і капае на зямлю, буйна, як сьлёзы падчас, ці град з не́ба. А народ к ім, гэтым Божанькам ідзе́ і йдзе́, як вада плыве́. Ад усялякіх болесьцяў вылечываюцца, ад няшчасьцяў збаўляюцца, долю сабе́ лепшую вымаліваюць. Такія там, кажуць, мамачка, цуды творацца. Цалуючы рукі Марылі). Дык уцякайма адгэтуль, мамачка! Там будзе нам усім хораша і ве́села. Уцякайма! Ды на што-ж ты, мамка, торбачкі шыла?!

ЗЬЯВА II.

ТЫЯ-Ж і СТАРАЦ.

СТАРАЦ. Слава Хрысту, добрыя людзі!

УСЕ. Слава! Слава! І цяпе́р і на ве́кі вякоў!

СТАРАЦ. Што гэта ў вас парабілася, пані гаспадыня? То ж як вясной быў я ў вас, ня так гэта мясьціна выглядала?

ДАНІЛКА. Яна ўжо і тады так сама выглядала, толькі тады яшчэ ў кучы трымалася, а цяпе́р разсыпалася.

СТАРАЦ. Але, але, бачу! А дзе-ж яшчэ ваша сямейка? — Было-ж бале́й.

ДАНІЛКА. І тады, дзе́дка, такая самая была наша сяме́йка, толькі, як сядзе́ла ў хаце, дык бале́й яе́ выглядала.

СТАРАЦ. Але, але, ве́даю! Гняздо раскідалася і птушкі разьбе́гліся, которая дзе-куды. Ве́даю, ве́даю! Сам я з такога гнязда.

МАРЫЛЯ. (Падаючы хле́ба кусок). Сядайце, дзе́дка, і памале́цеся за грэшную душачку Лявона.

СТАРАЦ. (Зьдзіўлены). Што, пані гаспадыня? Памёр твой чалаве́к?

ДАНІЛКА. Але, дзе́дка! Тата ня вытрываў, узяў ды паве́сіўся.

СТАРАЦ. Ве́чны пакой! Ве́чны пакой яго душачцы! (Моліцца).

МАРЫЛЯ. Адкуль-жа гэта дзѐдку Бог прынёс да нас?

СТАРАЦ. З сьве́ту, пані гаспадыня! З далёкага сьве́ту валакуся, Хэ-хэ-хэ! З сьве́ту ў сьве́т плятуся. І так кожны дзе́нь і кожную ночку, калі дзе не начую.

ДАНІЛКА. Мусіць вялікі, дзе́дка, сьве́т гэты? Ці кане́ц яму ёсьць дзе, ці няма? Я ні ў каго не магу гэтага даве́дацца.

СТАРАЦ. Ох, вялікі сьве́т, мой сынку! Куды я толькі не хадзіў нідзе́ канца яму не знайшоў, ня бачыў і ня чуў. Можа дзе і ёсьць яму кане́ц — ды пэўне, што ёсьць, бо адкуль жа бы ве́тры нам Бог пасылаў ды ле́та і зіму, цяпло і холад?

ДАНІЛКА. Мусіць добра жыць на гэтым сьвéце вялікім? Я ўжо мамцы казаў, што добра.

СТАРАЦ. Там добра, дзе нас няма. Але мнé, у маім жабрачым палажэньні, усюды ня кéпска. Што мнé там, сынку, нягоднага можа быць? Ідзі сабé куды вочы глядзяць, ані мнé хата своя затрымлівае, ані мянé радня зьвязавае, ані мянé зямéлька свая к сабé цягне.! Цэлы сьвéт — хата мая, усé людзі — радня мая, уся зямéлька — поле маё роднае. Усюдах што колечы ды сваё знаходжу: ці кусочак хлéба, ці куток цёплы для начлéгу, ці толькі так добрае слова — і за гэта дзякую Богу! Іду сабé ды йду. Ні нац чым не трасуся, нічога бараніць ня маю: усё багацьце са мною ў гэтых торбах — гэтыя а райчыкі хлéба, ды часам які кусочак сыра, ці сала. І што балéй трэба мнé? Добра мнé так. Смачна éм, спакойна сплю. Вéдаю, што не акрадзé мянé злодзей, не аграбе разбойнік. Усюдах ласку мою — за душачкі жывыя і змарлыя маліцца просяць. Вéдама, ня ўсé мянé ахвотна прыймаюць і любяць мянé, але гэта найбалéй такія, дзе сабак многа і дворні ўсялякае, — туды-ж і заходзіць я не стараюся. А так—усюдах добра на сьвéце, мой сынку, усюдах!

МАРЫЛЯ. Мо' і праўду, дзéдка, кажаш, што табé ня цяжка жывéцца на гэтым сьвéце, але ў нас тутака дужа дрэнна. Як пайшло ад вясны няшчасьце за няшчасьцем, дык і радачкі з нікуль ніякае нямашака.

СТАРАЦ. Вéдаю, пані гаспадыня, вéдаю.

МАРЫЛЯ. Як бачыце—хату нашу раскідалі. Лявонка мой—як табé ўжо Данілка казаў—не пераражыў, вéчны пакой, гэткае несправядлівасьці, і рукі без пары сам на сябé налажыў.

СТАРАЦ. Вéдаю! Важны чалавéк быў—гаспадарны і справядлівы быў Колькі раз я не захадзіў, заўсёды вока на мянé добрае мéў. Вéчнае яму спачываньне і няхай зямèлька для яго лёганькай будзе, а Бог найвышэйшы пляму з яго душачкі здойме, што налажыў сам на яé з роспачы.

МАРЫЛЯ. Вечнае яму спачываньне! А Зоську нашу так сама знaлі, дзѐдка? Такая дзяўчына была!

СТАРАЦ. Знаў, пані гаспадыня! Чаму ня знаў?.. Не адзін раз мяне і хлебам дарыла, і вадзічкі ў смагу давала. Апошні раз, як у вас быў, кветачак навет мне дала,—за панічова здароўе прасіла маліцца. Добрая дзяўчынка была. Хай Бог Міласэрны за тое долечку ёй шчасьлівую пашле!

МАРЫЛЯ. Ох, дзедка мой! Не на радасьць і на пацеху яна ў мяне гадавалася. Дасьціпная вельмі была, і нейкая як сама не пры сабѐ. А з вясны, як прыйшло нешта ёй у галаву, як стала ў двор бегаць, як стала, дык цяпер як-бы не пры сваім розуме асталася.

СТАРАЦ. Ведаю я гэта! ох, чаму ня ведаю? Моладасьць яе згубіла, ды каго яна ня згубіла.

МАРЫЛЯ. А Сымонка мой так сама ці з розуму зышоў, ці хто яго знае, што з ім робіцца. Хоць забі яго—саступіць адгэтуль ня хоча і нам нікому волі не дае, ня гледзячы на тое, што ўжо апошні суд за гэту зямлю адбыўся і мы на ім прайгралі. Ды яшчэ другая бяда з маім Сымонам прылучылася: прышоў сюды нейкі шалёны чалавек і нагаварыў яму аб нейкім смоку і зборышчы,—дык цяпер по-начы ходзе і зборышча гэнага шукае, не на дабро шукае! Ужо сталі яго і цемняком усе называць. Можа і запраўды ў цемнякі запісаўся—хто яго ведае? Сама я ніяк і розуму ня прыстаўлю. Ці ня чулі вы, дзедка, чаго аб гэтым сходзе?

СТАРАЦ. І чуў і ня чуў, і нічога сам добра ня ведаю, ды хто яго ўсё разьбярэ, як сьледна. Цяпер такі на сьвеце між людзьмі несупакой расьце, што ня дай ты, Божачка! Дык можа дзе і зьбіраецца гэна зборышча, але дзе—нічога я ня ведаю. Шмат чутак усялякіх, як і заўсёды ходзе паміж жывымі, шмат аб чым і добрага і благога гаманяць, але што з гэтага ўсяго гоману выйдзе — ніхто акуратна не згадае. Слабы сталі цяперашнія людзі: кепскія вочы маюць, каб усё, як належыцца, бачыць
.мі, кепскія вушы маюць, каб кожны шорах пачуць,
і згадаць адкуль вецер прыхільны вее, і кепскі ро-
і

зум маюць, каб ім раскумекаць усё чыста дзе дабро іх чакае, а дзе зло. Так, так, пані гаспадыня! Слабы людзі. Навет якую маюць сілу, дык і тае ня хочуць выказаць. Нейкі сон і страх усіх аплутаў.

ДАНІЛКА. Праўда, дзедка! Мне тут вельмі страшна, але каб спаць хацелася тутака на холадзе, — дык гэтага не скажу.

СТАРАЦ. То чаго-ж сядзіцё на гэтай руіне, калі вам тут страшна? Чаго чакаеце?

ДАНІЛКА. А ўсё-ж чакаем, пакуль Сымон сход той знойдзе.

МАРЫЛЯ. Падзецца няма дзе!

СТАРАЦ. А дзе я падзяюся? Дзе пяты, дзесяты падзяецца такіх, як я, як многа другіх падобных мне?

ДАНІЛКА Ну, мейсца гэтага то я яшчэ ўсё такі добра ня ведаю!

СТАРАЦ. Як пойдзеш, Сынку мой, у сьвет, то даведаешся. Днём сонейка сьцежку пакажа, а ночкай—шлях млечны на небе. А ісьці будзе лёганька-лёганька, бо вецер будзе цябе падганяць. І так будзеш шукаць ды шукаць таго мейсца, аж пакуль ня знойдзеш вечнага спачываньня.

ДАНІЛКА. А як хмарна будзе ды з дарогі саб'ёмся,—хто тады пакажа?

СТАРАЦ. Добрыя людзі, мой сынку, добрыя людзі. А ісьці вам трэба адгэтуль.

ДАНІЛКА. Ды я ўжо мамцы казаў аб гэта самае, але ўсё ўпіраецца яшчэ.

СТАРАЦ. Нічога, пані гаспадыня, тут ня высядзіш. Скінь пыху з сэрца ды йдзі адгэтуль. Не спадзейся на помач сына—ён ужо далёка ад цябе з сваймі думкамі і ня скора к табе з імі вернецца. Сьцежкі вашы разыйшліся і зойдуцца толькі тады, як ён, пабываўшы на тым зборышчы, якога цяпер шукае, — вернецца к табе славай акрыты. А цяпер не чакай на яго і думай сама аб сабе. Бачыш—якая гэтая асеньняя ночка страшная, а ты тут адна з сваймі малымі і гэтым няшчасным музыкай, што ігрой сваёй да сьлёз толькі даводзе... Час, птушка-маці, зьнімацца з гэтага раскіданага гнязда, каб астальных сваіх дзетак убараніць ад благіх

ястрабаў, ад якіх сілачкі ты ня мéла ўбараніць свайго Сымонкі і Зоські! Скінь пыху з сэрца, набярыся адвагі, забірай гэтых з сабой і йдзі, ідзі, куды чогі панясуць, куды вочы твае́ глядзе́ць будуць!

МАРЫЛЯ. Ды я ўжо з самае вясны торбачкі для ўсіх шыла, і шмат, шмат іх пашыла! Але Сымон, Зоська!.. Як-жа мне́ пайсьці бяз іх?

СТАРАЦ. Ня бойся, пані гаспадыня! Яны, калі ня знойдуць таго, чаго шукаюць, каб у тваю хату шчасьце прынесьці, то вѐрнуцца к табе́ тым самым шляхам, якім ты ад іх адойдзеш. Такі ўжо парадак на сьве́це паміж намі людзьмі.

ДАНІЛКА. Ну, і добры ж гэты парадак: прыме́рам, я пайду шукаць грыбоў у ле́с, а вярнуся адтуль толькі з галінай асінавай.

СТАРАЦ (цягнучы дале́й). Твой сын цяпе́р можа навет шукае таго, чаго і ня згубіў, але мусіць шукаць і павінен. Ганьба таму чалаве́ку, што рукі апусьце, як пярэвяслы, і чакае пакуль сама доля к яму прыдзе ў хату і папросіцца, каб прыняў яѐ з ласкі свае́! Ганьба таму, хто вочы на ўсё заплюшчыўшы будзе ісьці ўцёртай здавён сьце́жкай няпраўды, думаючы, што іначай быць ніколі ня можа, і што не ў яго волі зьмяніць стары парадак бязсумле́ннага жыцьця! Ганьба таму, хто радзіўшыся ў ярме́, валоча яго пакорна, як вол стары, не парываючыся навет хоць начас выпрагчыся з гэтага ярма, паганячага лачуцьцё яго чалаве́чае! Ганьба такому! Нам старым іншая рэч: мы ня жывём, а толькі дажываем. Маладыя-ж мусяць не́чага шукаць, не́чага дабівацца.

МАРЫЛЯ. Дзе́дачка! Не зразуме́лыя рэчы для майго жаноцкага розуму ты кажаш. Але ўсё-ж такі, як бачу, нездарма я торбачкі шыла, ох, не здарма!

СТАРАЦ. І сын твой калісь гэтага не разуме́ў, а можа і цяпе́р не разуме́е. Але прыйшла пара, выбіла такая шчасная, ці няшчасная гадзіна, і прабудзілася ў яго думка вялікая, важная, што так дале́й быць ня можа, як ёсьць, што яго штосьці пацягнула к не́чаму няве́дамаму, але сьве́тламу і радаснаму, ну, і перавярнуўся ўве́с стары лад

у яго бе́днай галаве́. Тваé пéсьні і казкі, што пяяла і гаварыла яму каліс над калыскай, шмат у гэтым памаглі. Дык не пярэч-жа і далéй свайму сынку ісьці тэй дарожкай, якую ён сам сабé абабраў і йдзé цяпèр.

ДАНІЛКА. Ды мамка яму нічога не пярэча, але ён сам сабé пярэча і нам не даé ніякага ходу, каб як з гэтае пусткі на сьвéт божы выбрацца.

ЗЬЯВА III.

ТЫЯ-Ж і ЗОСЬКА.

ЗОСЬКА (уходзе, штось сумнае напяваючы; у зрэбнай спадніцы і кашулі — без каптана, грудзі расхрыстаны, валасы распушчаны і спадаюць па плячох, на галаве́ з пасохшага лісьця вяночак).

СТАРАЦ (адступаючы ў старану з мімавольнага перапугу). Хто гэта такі?

МАРЫЛЯ. Ці-ж не пазналі? — Зоська наша!

СТАРАЦ Божа! Божа! Што з яé асталося?

ДАНІЛКА. Толькі це́нь ды вянок з лісьця!

ЗОСЬКА (разглядаючыся). Хто тут? Чаго вы назьбіраліся? Разлучыць мяне́ хочаце з ім? Га? Ха-ха ха! Не на такую напалі. (Да старца). А ты, сівы, чаго сюды прыйшоў? Можа ве́сьці добрыя прыносіш ад майго таты, або ад майго міленькага? Ня бойся — кажы! Я ўсё ве́даю!.. даўне́й нічога ня ве́дала, а цяпе́р, ах, як ве́даю! Тата мой у палацы засе́ў і пануе там: шмат слуг яму служыць, і скарбаў усялякіх шмат мае. Пасаг мне́ вялікі дасьць, ох, які вялікі!—сто, тысячу, міліён. А толькі, на што ты, татачка, майго міленькага выгнаў з палацу, што аж за морам апынуўся? Пакінуў мяне́ мой ненаглядны, праз благіх людзе́й адрокся свае русалачкі з васільковымі вачамі. Ха ха-ха! Але я сама к яму пайду. Праз быстрыя рэчкі, праз шчырыя бары, праз сухія пяскі паплыву к яму, як ме́сяц па не́бе плыве́! (Садзіцца і капаецца ў вогнішчы).

СТАРАЦ. Страшныя рэчы творацца ў вас, пані гаспадыня!

МАРЫЛЯ. Ад маладзіковае суботы ўжо яна такая! трэці тыдзень праходзе.

ЗОСЬКА (устае́ і ходзіць па сцэне). А вы вон адгэтуль усе́, вон! Аа! Ве́даю! — На вясе́льле маё сабраліся! Не хачу я вас, груганоў чорных, — у мяне́ іншыя госьці будуць. (Да старца). Праўда стары, — іншыя? Маўчыш! Ну, як сабе́ хочаш! А я скажу, хто ў мяне́ будзе: зоркі з не́ба залатыя зьбягуцца, ме́сячык срыбны прыплыве́, вобалачкі сьве́тлыя зыйдуцца, і будуць яны ўсе́ гуляць на маім вясе́льлі так ве́села, так скочна! А ве́цер іграць маё вясе́льле будзе, зычна йграць будзе, як ён у лесе часам умее, як ён у азяродах часам іграе! (Да Данілкі). Пакажы мне́ зараз, маладзе́нькі музыка, як ве́цер іграе! (Данілка іграе жаласьліва-нудную мэлёдыю, Зоська круціцца па сцэне і прыпявае).

Ве́цер іграе, зорачкі скачуць,
Ме́сяц між імі лад водзе;
Радасна хмаркі бе́лыя плачуць,
Мілы мой кажа усім — годзе!

(Водблеск ад пажару асьве́чавае сцэну. Зоська, напяваючы ўсё, час не́йкі круціцца па сцэне ў пажарным сьвятле́. Данілка іграе).

УСЕ (апрача Зоські). Ах, пажар не́дзе!

МАРЫЛЯ. Як-бы з стараны двара агонь б'е́!

СТАРАЦ (хрысьцячыся). Скараньне Божае валіцца на гэтую зямлю няшчасную! Тут варыятка скача, а там з дымам штось ідзе́.

ДЗЕЦІ Нам страшна, матка!

ДАНІЛКА. Уцякайма скарэй адгэтуль, а то яшчэ і наш дом загарыцца!

ЗОСЬКА (перастаўшы круціцца). А! Як відненька! А я думала, што ўжо ночка наступіла і мне́ трэба к майму саколіку зьбірацца. (Разглядаючы). Чаго-ж я дурная длякаюся? Гэта-ж ён тут! Тут мой карале́віч ненаглядны! (Паказваючы на дзе́рава, на каторым абраз вісіць). Во дзе ён! Во! Адзін, як сіротка, стаіць і чакае пакуль

я, яго зорка нябéсная, к яму не падыйду. Ужо іду, ужо іду, маё сонейка мілае! (Падыйходзе і абыймае лзéрава, прытуліваючы твар свой к яму). Выбачай, саколік, што так позна прыйшла я к табé сягоньня! Вялікую дарогу мусіла перабыць. Гадзіны на мянѐ сыкалі, ваўкі вылі, начніцы і совы пужалі, але прыцягнулася к табé. Ночка ўжо мінулася і Божы дзянёк, бачыш, кругом зіяе. Прытулі-ж мянé к сабé, добры мой каралéвічу! Сагрэй маé грудзі дзявочыя: яны вéльмі азяблі — халодна ўжо, бачыш становіцца на сьвéце! Не гані мянé ад сябé, як той мянé адагнаў і сам за мора ўцёк. Ты інакшы! Ты хоць і той, але ня той. У цябé, чую, сэрца б'éцца, а ў таго ў грудзёх нéйкі камень хрусьцéў; у цябé вочкі, як зоркі, сьвéцяцца, а ў таго, як галодныя вужакі паглядалі; тваé ручкі абыймаюць, як матка дзіцянётка ў калысцы абыймае, а той як зялéзнымі абцугамі сьціскаў мянѐ; той гаварыў, то як крумкач над непахаванымі касьцямі крумкаў, а твой голас ліéцца, як на жалéйцы пéсьня вясною.. Прытулі-ж мянé, саколе мой любы, і не выракайся балéй каралéўны ваé! (Апускаецца каля дзéрава і задумаўшыся сядзіць пры ім).

СТАРАЦ. Пайду я ўжо ад вас, добрыя людзі. Вялікім горам і зьніштажэньнем кожны тут куток ваш напоўнен. Шчасьлівéйшую долечку пашлі вам, Божа! Бывайце здаровы! Слава Хрысту!

ДАНІЛКА (усхапіўшыся). Дзéдачка, забірайце і мянé з сабой! А то яшчэ раз як здарыцца гэтакая ночка з пажарам, то я зусім памру з страху.

СТАРАЦ. Як хочаш, сынку мой. Мéйсца хопе нам. Можаш ісьці.

МАРЫЛЯ. Не адходзьце, дзéдка! Надумалася і я ўжо: пойдзем усé з табой. Сілачкі маé не хапае далéй тут гібéць.

СТАРАЦ. Добра, пані гаспадыня! Добра! І табé мéйсца мала ня будзе.

МАРЫЛЯ (да дзяцéй). Ну, дзéткі! Пара зьбірацца ў дарогу! Дзе толькі торбачкі? (Находзе торбы і начэплівае іх дзéцям, Данілку і сабé; старац па-

магае). Вось гэтыя меньшынкія вам, малыя, а гэту, трохі большую, табе, Данілка.

ДАНІЛКА. (Надзеўшы торбу). Вось як лоўка цяпер будзе! У руках іскрыпачка, на плячох торбачкі — гуляй душа, колькі ўлезе!

СТАРАЦ. Што-ж? Не здарма людзі пацераў і малітваў змалку яшчэ вучацца. Каму-небудзь, ды пад старасьць прыгодзяцца. Аб торбах не павінны забывацца навет і тыя, што на пасадах сядзяць.

МАРЫЛЯ. (Надзяваючы на сябе торбу). Ну, гэтыя самыя большыя на мяне якраз падыйдуць! (Глянуўшы на Зоську). Папрабую і на яе надзець, а нуж з намі пойдзе. (Падходзе да Зоські і хоча надзець торбу). Зоська, пазволь, — надзену гэта на цябе, ды пойдзем разам!

ЗОСЬКА (павёўшы мутнымі вачыма). Што?.. Куды?

МАРЫЛЯ. Надзень, Зоська, гэтыя торбачкі! Надзень, дачушка мая. (Хоча сілай надзець).

ДАНІЛКА. Не спрачайся, Зоська, ды пойдзем! Я табе зайграю панічову музыку.

ЗОСЬКА (усхапіўшыся з зямлі і баронячыся). Што? на мяне торбы хочаце надзяваць! Га! А вы ведаеце, хто я такая? Ведаеце? Я каралеўна! Я—ўсяўладная пані гэтае зямлі ўсей чыста!—гэтых загонаў, гэтых лугоў, гэтага лесу! Ха-ха ха! А яны мяне ў торбы, як жабрачку, хочуць прыбраць! Я ў кароне, бачыце, хаджу. Сярпы мае сталёвыя дабро цэламу сьвету жнуць, а палотны мае шаўковыя цэлы сьвет адзяваюць, а яны ў торбы мяне хочуць прыбраць! Проч, бязстыднікі! (Зрывае торбы і кідае на вогнішча; сама апускаецца каля дзерава).

МАРЫЛЯ (адкінуўшы торбу ў старану з агню). Ня хочаш, і ня трэба! Не ў маей ужо моцы з вамі вайну вясьці. А торбачка гэта хай астанецца тут: можа Сымону прыдасца.

СТАРАЦ. Што-ж, пані гаспадыня, — гатовы ўжо ўсе!

МАРЫЛЯ. Ужо, дзедка! Можам ісьці.

ДАНІЛКА. Уцякайма, дзе́дка, бо і я ўжо гатоў. А Зоська дагоне нас: не чапайце толькі яе́. Цяпе́р-жа можа запяём усе́ разам на адходнае.

СТАРАЦ. Сьвятую пе́сьню хоць калі ня грэх запе́ць.

МАРЫЛЯ (да Зоські). Зоська, як апомнішся, прыходзь з Сымонам да нас! (Старац ідзе́ напе́рад, за ім — Марыля з дзяцьмі па бакох, а за Марыляй — Данілка. Усе́ пяюць „Лазара“, — Данілка іграе; не́йкую мінуту іх пе́сьня чуваць за сцэнай, пасьля паволі замірае!

ЗЬЯВА IV.

ЗОСЬКА адна.

ЗОСЬКА (як-бы прасьвятле́ўшы, паказваючы рукамі). Ха-ха-ха! Там пажар, гэтыя, як пагарэльцы, з торбамі пайшлі!

ЗЬЯВА V.

ЗОСЬКА — СЫМОН.

СЫМОН (шыбка ўходзе з стараны пажару, трымаючы ў руцэ запаленую галаве́шку. Разглядаючыся). Пайшлі!.. Не пачакалі мяче́ яшчэ хоць трохі. А так ужо ўсё наладзіў. (Угле́дзіўшы Зоську.) Адна Зоська асталася! (Да яе́). Што ж ты робіш тут адна? Пойдзем са мной!

ЗОСЬКА (прыглядаючыся). Гэта ты, Сымон?

СЫМОН. Я, Зоська! Уставай хутчэй, сястрыца, ды пойдзем, бо кожная мінута цяпе́р дарага!

ЗОСЬКА. Куды пойдзем? Па што?

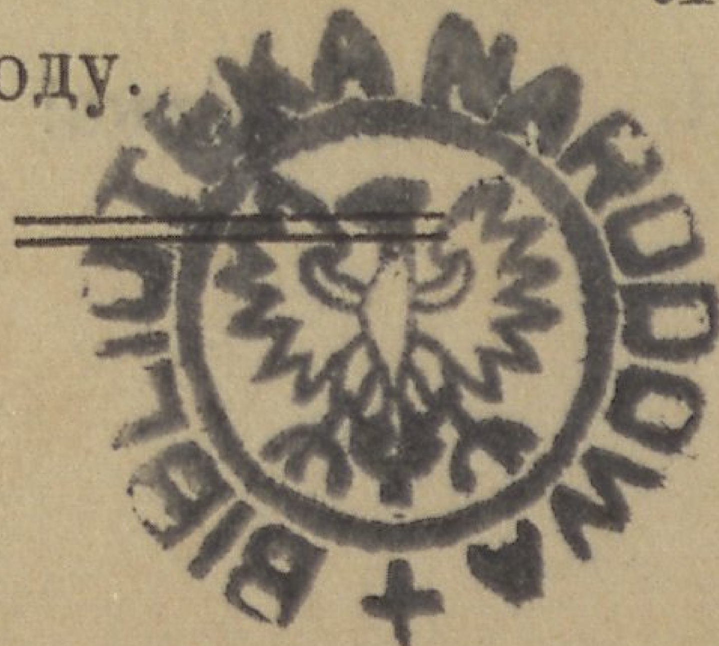
СЫМОН (паказваючы галаве́шкай у праціўную старану ад пажару). На вялікі сход! Па Бацькаўшчыну!!!

ЗОСЬКА (падымаючыся з зямлі). Аа!.. (Сымон бярэ яе́ за руку і абое нікнуць у цемнаце.)

ЗАСЛОНА.

Янка Купала.

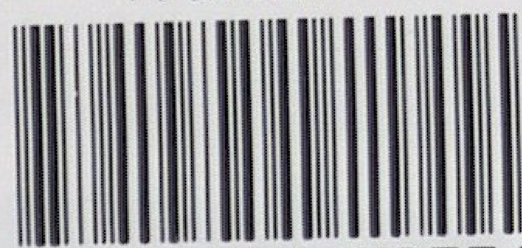
Акопы 4/IX—1913 году.

Цана 3 рублі.

Склад у „Беларускага Выдавецкага Таварыства“: Вільня, Вастрабрамская, № 9.

Можна купляць у кнігарні „Бел. Выд. Т-ва“: Вільня, Завальная, № 7.

BN
BIBLIOTEKA
NARODOWA